

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Михайла Коцюбинського

ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра географії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ПІД
ЧАС ВІЙНИ, ТА ТЕНДЕНЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ТУРИЗМУ В ШКОЛІ»

Студента магістратури, МГТ групи
Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
Спеціальності 014 Середня освіта
Предметної спеціалізації 014.07 Середня освіта (Географія)
Освітньої програми: Географія. Краєзнавчо-туристична робота
Ступеня вищої освіти Магістр
Коломійця Олександра Михайловича
Науковий керівник: к.г.н., доцент Чиж О.П.

Національна шкала _____
К-ть балів _____ Оцінка ECTS _____

Голова комісії _____

Члени комісії: _____

Вінниця – 2025 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	5
1.1. Теоретичні основи дослідження впливу війни на туристичну діяльність	5
1.2. Значення туризму для економіки постраждалого регіону в період війни.....	8
1.3. Методика дослідження туристичної діяльності в період ситуації війни.....	14
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ВІЙНИ НА ТУРИСТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ. ІХ АНАЛІЗ.....	20
2.1. Фактори впливу на розвиток та занепад туризму в постраждалому регіоні від війни.....	20
2.2. Вплив воєнних дій на туристичну індустрію.....	26
2.3. Вплив війни на стан охорони навколишнього природного середовища.....	31
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	40
3.1. Моделі розвитку туризму після війни.....	40
3.2. Нові тенденції та інновації для розвитку туристичної індустрії у післявоєнний час.....	44
РОЗДІЛ 4. ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ШКОЛІ.....	50
4.1. «Туризм» у шкільному курсі.....	50
4.2. Методика викладання теми «туризм» у 9 класі шкільного курсу географії.....	53
4.3. Теоретико-методологічні засади туристичної діяльності.....	57
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Актуальність теми. Воєнний стан, запроваджений в Україні, безумовно позначився на всіх аспектах життя суспільства, зокрема й на туристичній сфері. Хоча до 24 лютого 2022 року пандемія COVID-19 вважалася найбільшим викликом для туристичної індустрії, її наслідки нині меркнуть на тлі руйнівного впливу війни. Втрати українського туристичного сектору за цей період вже досягають сотень мільйонів гривень. [4].

Слід констатувати що негативні тенденції вплинули на всі сфери туризму, деякі з них призупинили існування, а певні види змушені були пристосовуватися до змін.

Будучи важливим культурним маркером часу, населення розділяє свою історію на три етапи: «до війни», «під час війни» та «після війни». Війна негативно впливає не тільки на туризм, а й на економіку та загальний розвиток країни.

Вплив війни на туризм в Україні – це надзвичайно актуальна проблема. Через триваюче повномасштабне вторгнення та значні втрати, країна зіткнулася з істотним скороченням туристичних потоків та доходів, особливо у постраждалих регіонах. Проблеми безпеки та формування негативного іміджу країни як туристичної дестинації призвели до великих збитків для галузі. Незважаючи на зусилля уряду щодо розвитку туризму в безпечних областях, наслідки війни залишаються відчутними, підкреслюючи важливість подальшого вивчення та обговорення цієї теми.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз впливу війни на розвиток туристичної діяльності як у постраждалих регіонах України, так і в країні загалом.

Завданнями кваліфікаційної роботи є:

- Дослідити роль туризму під час війни.
- Визначити методику вивчення туристичної діяльності в умовах конфлікту.

- Вивчити фактори впливу на туризм у постраждалих регіонах.
- Проаналізувати вплив війни на туристичну галузь.
- Охарактеризувати екологічні наслідки війни.
- Запропонувати інновації та нові технології для підтримки туризму.

Об'єктом дослідження є: дослідження впливу війни на туристичну діяльність країни

Предмет дослідження – є: комплексний аналіз впливу війни на туристичну індустрію України. Зокрема, це охоплює кількісні показники (динаміка кількості туристів, зміни у доходах та зайнятості) з порівнянням до та повоєнного періодів, а також зіставленням даних по регіонах. Також досліджуються якісні аспекти, як-от мотивації туристів (рішення про відвідування/уникнення) та сприйняття України як туристичного напрямку в умовах воєнних дій.

Методи дослідження: метод індукції та дедукції, лонгітюдний підхід для розуміння впливу війни на туризм, методи кількісного та якісного аналізу, методи спостереження та порівняння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що вітчизняні та зарубіжні науковці, такі як О.О. Любіцева [39], В.В. Вечерський, І. Дворська [20], Н.О. Магдик [40] та інші, активно досліджували аспекти туризму в Україні та створення туристичного продукту, питання його функціонування в умовах воєнного конфлікту залишаються недостатньо вивченими.

Кваліфікаційна робота складається: зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (60 джерел). Загальний обсяг роботи 68 сторінок. В роботі присутні діаграми, таблиці, картосхеми.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Теоретичні основи дослідження впливу війни на туристичну діяльність

Вплив військових конфліктів на туристичну індустрію є надзвичайно важливою сферою дослідження, що має як теоретичну, так і виразну практичну цінність. Війни та збройні конфлікти породжують глибокі економічні, соціальні та культурні наслідки, які неминуче позначаються на туристичній галузі, економічних показниках держави та загальному соціальному розвитку.

Розуміння теоретичних засад цього впливу є ключовим для формування ефективних стратегій, спрямованих на пом'якшення негативних наслідків. Зазвичай розвиток туризму сприяє створенню нових робочих місць, збільшенню валового внутрішнього продукту (ВВП) та скороченню рівня бідності. Однак, військові дії можуть різко обірвати туристичні потоки, заморозити інвестиції та суттєво загальмувати розвиток інфраструктури. Це, своєю чергою, призводить до значного зменшення кількості створених робочих місць та сповільнення економічного зростання як окремих постраждалих регіонів, так і країни в цілому. Таким чином, аналіз взаємозв'язку між війною та туризмом дозволяє не лише констатувати проблеми, а й шукати шляхи їхнього подолання для відновлення та сталого розвитку галузі.

Вплив війни на туристичну галузь тісно пов'язаний з теорією управління ризиками та кризами. Ця концепція наголошує на тому, що військові конфлікти створюють серйозні виклики для індустрії туризму, вимагаючи негайної та скоординованої відповіді як від приватного сектору, так і від уряду. Для пом'якшення руйнівних наслідків війни для туристичної діяльності життєво важливо розробити та ефективно впровадити дієві стратегії управління ризиками та кризовими ситуаціями у цій галузі.

Крім того, вплив війни на туризм необхідно розглядати через призму соціальної відповідальності. Оскільки туризм є важливим двигуном економіки багатьох країн і відіграє критичну роль у їхньому розвитку, туристична індустрія має зобов'язання підтримувати місцеві громади, захищати навколишнє середовище та сприяти миру і стабільності. Однак, військові дії та конфлікти можуть значно підірвати виконання цих обов'язків, призводячи до серйозних негативних соціальних та екологічних наслідків. Таким чином, розуміння цих взаємозв'язків є вирішальним для розробки стійких та відповідальних підходів до розвитку туризму в умовах конфліктів.

Хоча війна, як правило, асоціюється з руйнуваннями та негативними наслідками, в довгостроковій перспективі вона може, парадоксальним чином, мати позитивний вплив на розвиток туристичної сфери. Історія населених пунктів, що стали ареною бойових дій, та їхня унікальна територіальна складова з часом набувають особливого значення.

Після завершення конфліктів, ці місця, зберігаючи пам'ять про події, можуть приваблювати додаткових туристів. Це відбувається завдяки військово-історичним пам'яткам, що свідчать про минулі події, місцям, де проходили вирішальні битви, чи меморіальним комплексам. Такий інтерес відкриває можливості для розвитку специфічних видів туризму, як-от військовий туризм (відвідування полів битв, військових музеїв, меморіалів) та темний туризм (подорожі до місць, пов'язаних із трагічними або історично значущими подіями). Ці напрямки дозволяють туристам не лише ознайомитися з історією, але й осмислити її, віддати шану пам'яті та краще зрозуміти наслідки конфліктів [43].

Теоретичне осмислення впливу війни на розвиток туризму в Україні ґрунтується на кількох ключових підходах. Одним із них є економічна перспектива, що фокусується на взаємозв'язку між військовим конфліктом та економікою регіону. Цей підхід допомагає оцінити негативні наслідки, такі як падіння туристичних доходів, втрата робочих місць та пошкодження інфраструктури. Водночас, економічний аналіз дозволяє виявити можливості

для післявоєнного економічного відновлення туристичної галузі через цілеспрямовану політику, інвестиції та маркетингові ініціативи.

Ще однією важливою теоретичною складовою для цього дослідження є соціальна психологія. Вона фокусується на тому, як військовий конфлікт впливає на сприйняття та ставлення туристів до певної дестинації. Теорії соціальної психології припускають, що після конфлікту можуть виникнути негативні стереотипи та упередження, які здатні посилити вже існуючий негативний вплив на туристичну індустрію. Ця складова підкреслює критичну важливість формування позитивного іміджу місця призначення та подолання цих негативних стереотипів у післявоєнний період [47, 56].

Важливим напрямком дослідження є також політологічна складова, яка вивчає взаємозв'язок між політичними чинниками та впливом війни на туристичну галузь. Вона акцентує на ролі політичної нестабільності, зусиль із врегулювання конфліктів та державної політики у формуванні цих наслідків. Крім того, політологічний аналіз може допомогти визначити, як політичне втручання може сприяти відновленню туризму в регіонах, що зазнали військової агресії.

Теоретичні засади дослідження впливу війни на туризм базуються на теорії розвитку туризму. Вона пояснює, що зростання туристичного сектора залежить від позитивного впливу економічних, соціальних та культурних факторів, які сприяють збільшенню зайнятості, зростанню ВВП та подоланню бідності. Проте, військові дії можуть звести нанівець ці переваги, різко скорочуючи туристичний потік, блокуючи інвестиції та перешкоджаючи розбудові інфраструктури, що спричиняє скорочення робочих місць та уповільнення економічного розвитку країни [56].

Дослідження впливу війни на туризм є надзвичайно важливою темою, адже збройні конфлікти безпосередньо позначаються на розвитку галузі та можуть мати значні економічні наслідки для країни. Теоретичною основою цього дослідження також слугує теорія ризиків та кризового менеджменту, яка

передбачає, що війна створює серйозні виклики для туристичної індустрії, вимагаючи негайної реакції як від бізнесу, так і від уряду. У рамках дослідження можна оцінити ефективність стратегій управління ризиками та кризами в туристичній сфері, а також врахувати ключову роль міжнародних організацій, таких як Всесвітня туристична організація (UNWTO), у підтримці та відновленні туристичної інфраструктури в країнах, що постраждали від війни та кризи.

Глибоке розуміння цих теорій є фундаментальним для розробки ефективних стратегій реагування на воєнні конфлікти в туристичному секторі. Це знання також може стати основою для формування політики, спрямованої на зміцнення миру, забезпечення стабільності, захист навколишнього середовища та підтримку місцевих громад.

З цієї перспективи, вивчення впливу війни на діяльність у туризмі в Україні може надати важливі відомості щодо економічних, соціальних та політичних факторів, які визначають наслідки конфлікту для туристичної індустрії, а також щодо перспектив політичної підтримки її відновлення у післявоєнний період.

1.2. Значення туризму для економіки постраждалого регіону в період війни

Сьогодні Україна перебуває у центрі уваги світової спільноти, європейського ринку та глобальної політики через фундаментальні зміни, що відбуваються у політичній, економічній та військовій сферах. Це безпосередньо впливає на формування економічної стратегії країни та її міжнародні відносини, що неминуче позначається на стані та перспективах розвитку туристичної індустрії.

Туризм є високоприбутковою сферою економічної діяльності в Україні, створюючи значну економічну активність та робочі місця. До початку повномасштабного вторгнення країни-агресора Україна була привабливим

напрямок як для внутрішнього, так і для міжнародного туризму, що сприяло її економічному розвитку.

Туристичний бізнес відіграє важливу роль в українській економіці, генеруючи приблизно 7% ВВП країни та забезпечуючи понад 1,5 мільйона робочих місць. Ця галузь також є значним джерелом надходжень в іноземній валюті: у 2020 році доходи від туристичної галузі досягли 5,5 мільярдів доларів [63].

Для постраждалих регіонів України туризм є і залишатиметься критично важливою галуззю, оскільки він робить значний внесок у місцеву економіку та інфраструктурний розвиток. Кожен український регіон вирізняється безцінною культурною спадщиною, що охоплює історичні пам'ятки, неповторні природні ландшафти, рекреаційні можливості та самобутню національну кухню, традиційно залучаючи численних туристів з усього світу.

Проте війна в Україні серйозно позначилася на туристичній індустрії, спричинивши скорочення кількості туристів, втрату робочих місць та зниження економічної активності.

Вже третій рік поспіль українським та іноземним туристам недоступні морські курорти. Значна їх частина перебуває під окупацією або в безпосередній близькості до зони бойових дій, зокрема в Запорізькій, Херсонській та Миколаївській областях. Курортний сезон не відкривався також в Одеській області у 2022 та 2023 роках. Лише у 2024 та 2025 роках в Одесі було відкрито деякі чорноморські курорти.

Оскільки туристична інфраструктура багатьох регіонів зазнала збитків, посилюючи вплив конфлікту, необхідно детально вивчити вплив війни на туризм. Це дозволить розробити стратегії для мінімізації негативних наслідків та підтримки швидкого відновлення індустрії. [4, 15].

У сучасному глобалізованому світі значення туристичної індустрії для національної економіки постійно переглядається. Туризм як динамічне середовище розвивається під впливом різноманітних зовнішніх та внутрішніх

факторів. Їхній вплив стає критичним під час економічно-політично-військових трансформацій, які переживає як окрема держава, так і світ в цілому.

Останні десять років Україна перебуває у вирі цих фундаментальних змін, що прямо відбивається на її економічному розвитку, зокрема на туристичному секторі. Дестабілізація внутрішньої безпеки є яскравим проявом зовнішнього впливу. Водночас, внутрішні чинники, такі як інвестиційний клімат, рівень інфляції, обмінний курс, економічні кризи та соціальні й релігійні конфлікти, мають не менш вагоме значення. Отже, траєкторія розвитку туристичної галузі в таких умовах нерозривно пов'язана з внутрішніми та зовнішніми реаліями країни.

Туристична діяльність в період війни не припиняється повністю, вона шукає і запроваджує нові напрямки, такі, як темний і військовий туризм. Деякі види туризму, що раніше були малорозвиненими в Україні, тепер стають економічно вигідними та перспективними, оскільки приваблюють іноземних туристів, які прагнуть побачити наслідки війни.

Подорожі до окремих регіонів України під час війни несуть значні ризики та вимагають особливої обережності. Забезпечення безпеки туристів є першочерговим завданням [61].

Для тих, хто планує подорож у таких умовах, рекомендується:

- Перед виїздом ретельно дослідіть пункт призначення та потенційні небезпеки, пов'язані з поточною конфліктною ситуацією в регіоні.
- Обов'язкова реєстрація (для іноземних громадян): Зареєструйтесь у своєму посольстві чи консульстві. Це значно спростить зв'язок з вами та надання допомоги у разі кризи.
- Постійно відстежуйте останні новини та події у регіоні, щоб мати змогу приймати зважені рішення та оперативно реагувати на будь-які зміни в безпековій обстановці;
- Уникайте відвідування військових об'єктів, урядових споруд та інших потенційних цілей, оскільки вони становлять підвищену загрозу.

- Поважайте культурні особливості: Дотримуйтеся місцевих звичаїв та норм поведінки, зокрема й у виборі одягу, щоб не образити почуття місцевих жителів.
- Користуйтеся лише надійними транспортними службами та перевіреним житлом. За можливості, уникайте самостійних поїздок та подорожей у нічний час, віддаючи перевагу груповим мандрівкам або супроводу досвідченого гіда.
- Організатори турів та екскурсоводи зобов'язані формувати маршрути з обов'язковим урахуванням розташування бомбосховищ, забезпечуючи туристам швидкий доступ до укриття в разі повітряної тривоги.

При плануванні туристичних поїздок необхідно адаптувати маршрути до дії комендантської години. Для забезпечення правопорядку під час воєнного стану, у більшості регіонів України встановлені обмеження на пересування, зазвичай з опівночі до п'ятої ранку. При плануванні подорожей слід враховувати встановлений режим [28]. Також важливо мати резервний план на випадок надзвичайної ситуації, що охоплює план евакуації, знання розташування найближчого посольства/консульства та екстрені контакти. [22, 47].

Подорожі Україною під час воєнного стану, безумовно, несуть у собі значні ризики та виклики. Однак, дотримуючись певних правил безпеки, туристи можуть суттєво підвищити свої шанси залишатися неушкодженими.

- Важливо завжди ретельно досліджувати пункт призначення, уникаючи зон підвищеної небезпеки, поважати місцеві звичаї, користуватися надійним транспортом та житлом, і що найголовніше – завжди мати запасний план дій [12, 13].

Туристична діяльність в Україні є важливою економічною галуззю, що має значний вплив на економіку постраждалих від війни регіонів. Попри негативний вплив конфлікту на туризм, ця індустрія може відіграти вирішальну роль у повоєнному економічному відновленні. Нижче розглянуто кілька

соціально-економічних чинників, які є критично важливими для розвитку туризму та економіки в цих регіонах. (рис. 1.1.):

– *створення робочих місць*: індустрія туризму може створити робочі місця в різних секторах, таких як готельний бізнес, транспорт і роздрібна

Рис. 1.1 – Вплив соціально-економічних чинників на розвиток туризму та економіки в постраждалих регіонах України від війни [За 52]

торгівля та можливості працевлаштування для місцевого населення. Це може сприяти полегшенню економічних наслідків війни та забезпечити доходом постраждале населення.

- *збільшення доходу*: Притік туристів забезпечує прямі фінансові надходження до місцевої економіки, підтримуючи локальний бізнес і надаючи необхідний імпульс для відновлення економіки регіону;

- *надходження іноземної валюти*: Туризм є потужним джерелом іноземної валюти завдяки витратам іноземних відвідувачів на різноманітні

товари та послуги. Це не лише сприяє стабілізації національної валюти, а й формує додаткові доходи для державного бюджету;

- *диверсифікація економіки*: У регіонах, де війна завдала шкоди основним галузям (наприклад, сільському господарству чи промисловості), розвиток туризму може стати ключовим інструментом для диверсифікації економіки. Це дозволяє створити більш стабільну та стійку економічну основу для регіону;

- *розвиток інфраструктури*: Туристична індустрія є потужним стимулом для розбудови та модернізації інфраструктури, включно з транспортом, готельним сектором та супутніми послугами. Це не тільки покращує загальне середовище регіону, а й робить його привабливішим як для інвесторів, так і для самих туристів;

- *Сприяння стабільності та миру*: Туризм здатен відігравати важливу роль у процесах встановлення стабільності та миру у постраждалих регіонах. Активний розвиток галузі допомагає відновити та зміцнити репутацію регіону як безпечного, мирного та привабливого місця для відвідування;

- *Збереження культурної спадщини*: Туристична індустрія відіграє ключову роль у збереженні культурної спадщини регіону. Завдяки прагненню туристів зануритися в місцеві культуру та традиції, галузь сприяє збереженню цих традицій та популяризації унікальності регіону на світовому рівні. [23, 61];

- *розбудова іміджу*: Успішний розвиток туризму здатен кардинально покращити імідж регіону, зруйнованого війною, і значно сприяти мирним ініціативам. Це, своєю чергою, може призвести до збільшення інвестицій, прискорення економічного розвитку та покращення відносин із сусідніми країнами.

Отже, для регіону, спустошеного війною, туризм може стати потужним важелем для відновлення та відродження економіки. Він пропонує реальну можливість створити нові робочі місця та суттєво покращити життя місцевих мешканців. Інвестуючи в туристичну індустрію, постраждалий регіон отримує

шанс не лише розпочати процес відновлення, а й збудувати стабільне та процвітаюче майбутнє.

1.3. Методика досліджень туристичної діяльності в період воєнної ситуації в країні

Туризм є однією з найдинамічніших галузей у світі, і його вплив на економіку, культуру та довкілля постійно зростає. В умовах збройної агресії Росії проти України, туризм стає ключовим фактором відновлення як глобальної, так і регіональної економіки як зараз, так і в післявоєнний період. Тому актуальність досліджень ефективних методів, прийомів та практик є вкрай високою, оскільки вони здатні значно оптимізувати та підвищити ефективність туристичної індустрії.

Метод дослідження визначається як цілісна система прийомів, процедур, інструментів і підходів. Його головна мета — отримати нові знання, осмислити існуючі явища, встановити закономірності та ефективно вирішувати наукові чи практичні завдання.

Дослідження сучасного стану розвитку туризму в Україні базується на системному підході, використовуючи порівняльні, статистичні, аналітичні та інші необхідні методи.

Методика дослідження туристичної діяльності під час війни базується на зборі літературних даних, кількісному/якісному аналізі, порівнянні, спостереженні, індукції/дедукції та лонгitudному підході для всебічного вивчення впливу конфлікту.

Одним із ключових методів є аналіз літератури. Систематичний огляд наявних досліджень, теоретичних узагальнень та публікацій з питань туризму дозволяє не лише зібрати й проаналізувати інформацію, але й виявити недоліки попередніх праць. Це, своєю чергою, дає змогу сфокусуватися на пріоритетних напрямках для нових наукових розвідок.

Наступною характеристикою дослідження є аналіз впливу війни на туризм з позиції кількісних та якісних показників. Кількісні аспекти дослідження охоплюють динаміку туристичних потоків, обсяг фінансових надходжень від туризму, кількість створених робочих місць у цій сфері, а також вплив на національний валовий внутрішній продукт (ВВП) [37].

Кількісний аналіз використовується для визначення впливу війни на туристичну діяльність, а саме: яка кількість відвідувачів, тривалість їхнього перебування, кількість витрачених грошей.

Якісний аналіз дозволяє глибше зрозуміти вплив війни на туристичну діяльність. Він передбачає проведення інтерв'ю та опитувань серед туристів, місцевих жителів та фахівців туристичної галузі. Отримані дані надають цінне уявлення про емоційний і психологічний вплив війни як на відвідувачів, так і на місцеве населення.

Серед якісних показників також оцінюється вплив війни на туристичну інфраструктуру, якість послуг та рівень безпеки для туристів. Додатково проводиться бесіда з експертами, фахівцями в галузі туризму, представниками місцевої влади та іншими ключовими особами для глибшого розуміння проблеми та отримання нових даних.

Методи аналізу даних доповнюються методами візуалізації, зокрема графіками та діаграмами. Ці інструменти можна використовувати для виявлення прогалин у наявних даних та формулювання нових дослідницьких питань для майбутніх наукових робіт.

Результати дослідження можуть бути представлені у різних форматах, включаючи таблиці, рисунки, графіки та діаграми [35].

За допомогою порівняльного методу здійснюється аналіз даних з різних територій або часових проміжків з метою виявлення закономірностей та тенденцій. У дослідженні впливу війни на туризм цей метод застосовується для зіставлення поведінки туристів і тенденцій галузі як у регіонах, охоплених конфліктом, так і поза ним. Крім того, він дозволяє порівнювати дані до та після

війни для виявлення змін у туристичних моделях. Такий підхід допомагає визначити специфіку та спільні риси впливу воєнних дій на туризм у різних регіонах.

Метод спостереження в туризмологічних дослідженнях дозволяє збирати інформацію про поведінку відпочивальників, їхні взаємодії з середовищем, типові реакції та загальну динаміку туристичних потоків у певних локаціях. Це допомагає аналізувати вплив конфліктів на окремі сегменти туристичної індустрії (наприклад, готельний чи ресторанний) та оцінювати потенціал для появи або розвитку нових туристичних продуктів.

Щодо логічних підходів, використовуються методи індукції та дедукції. Індуктивний метод передбачає виведення загальних закономірностей з окремих спостережень та даних, тоді як дедуктивний метод полягає у перевірці вже існуючих загальних гіпотез або принципів на основі конкретних фактів.

У контексті дослідження впливу війни на туристичну галузь, метод індукції відіграв ключову роль у систематичному зборі даних щодо конкретних проявів впливу конфлікту на поведінку туристів. Це дозволило детально проаналізувати такі аспекти, як зміни у звичних моделях подорожей (наприклад, переорієнтація на безпечніші регіони чи повна відмова від поїздок), а також масові скасування вже запланованих подорожей.

Наприклад, шляхом індуктивного аналізу даних про динаміку прибуття туристів та рівень заповнюваності готелів до та після повномасштабного запровадження воєнного стану в Україні, можна чітко визначити, чи спричинив конфлікт значний негативний вплив на туристичну індустрію в певних постраждалих регіонах. Цей підхід дає змогу виявити прямі кореляції та наслідки, спираючись на конкретні статистичні та кількісні показники [36].

З іншого боку, метод дедукції активно використовувався для перевірки вже існуючих гіпотез або загальних принципів у контексті впливу війни на туризм. Цей підхід починається з формулювання широкого, загального твердження, наприклад, що «конфлікт і нестабільність закономірно негативно впливають на туристичну індустрію».

Далі, щоб підтвердити або спростувати цей принцип, проводиться його перевірка через конкретні, емпіричні спостереження, зібрані безпосередньо в умовах певного конфлікту. Шляхом систематичного збору та аналізу даних про вплив військових дій на поведінку туристів (наприклад, зміни у виборі маршрутів, відмова від поїздок до певних регіонів, психологічні реакції), можна отримати конкретні докази. Ці докази потім зіставляються із загальним принципом, дозволяючи досліднику обґрунтовано підтвердити або спростувати тезу про негативний вплив конфлікту та нестабільності на розвиток туризму. Таким чином, дедуктивний метод забезпечує наукову валідацію або спростування широких узагальнень.

Лонгітюдний метод пояснює зміни, які відбуваються у відповідності з часом. Передбачає спостереження чи діагностування одних і тих самих об'єктів дослідження упродовж певного часу. Отже, лонгітюдний підхід є необхідним для розуміння довгострокового впливу війни на туризм, охоплюючи періоди до війни, під час неї та після її завершення. Це передбачає вивчення туристичної діяльності в зазначені часові проміжки з метою виявлення змін у моделях туризму та факторів, що спричинили ці зміни.

Оцінка економічного впливу полягає у визначенні економічних наслідків війни для туристичної галузі. Вона охоплює не лише оцінку прямих збитків, завданих індустрії, включно з втратою робочих місць та зниженням доходів, а й глибше вивчення економічних аспектів туризму. Це передбачає аналіз впливу на місцеву економіку, рівень зайнятості та грошові потоки. Дослідження впливу туризму на регіональний економічний розвиток, що включає оцінку валового регіонального продукту (ВРП), динаміки зайнятості, інвестицій та інших релевантних показників, є надзвичайно актуальним.

Аналіз впливу на імідж країни: Дослідження може зосередитися на тому, як війна впливає на міжнародний імідж України, аналізуючи її репутацію серед інших країн світу.

Аналіз соціальних наслідків: Цей аспект передбачає вивчення соціальних наслідків війни для туризму, включаючи її вплив як на громадян України, так і на іноземних туристів. Особливу увагу тут приділяється дослідженню впливу війни на безпеку та комфорт подорожуючих, що є вкрай важливими показниками.

Дослідження туризму в умовах війни вимагає міждисциплінарного підходу, що об'єднує знання та досвід із різних галузей, зокрема туризму, економіки, психології, соціології та політології. Такий комплексний підхід забезпечує всебічне розуміння складної сутності туризму та його взаємодії з впливом війни [6].

Для всебічного розуміння впливу війни на туризм застосовується підхід зі змішаними методами, що передбачає комбінування кількісних і якісних досліджень. Так, статистичний аналіз використовується для оцінки економічних наслідків конфлікту, тоді як інтерв'ю та опитування необхідні для розуміння емоційного і психологічного впливу війни на відвідувачів та місцевих жителів.

Для збору інформації про вплив конфлікту на українську туристичну галузь у кваліфікаційній роботі також використовувалися вторинні джерела даних. Це включає доступну статистику від туристичних офісів, місцевої влади, міжнародних організацій та повідомлення ЗМІ. Вторинні дані надають ширший економічний та політичний контекст функціонування туристичної індустрії та ефективно доповнюють інформацію, отриману з інших джерел [12].

Таким чином, методики дослідження туристичної діяльності в умовах війни повинні бути комплексними, ретельними та враховувати етичні аспекти.

Застосування комбінації кількісних і якісних методів дозволяє отримати повне розуміння впливу війни на туризм та розробити ефективні стратегії для пом'якшення негативних наслідків конфлікту для галузі.

Застосування цих різноманітних підходів та методів дослідження сприяє розширенню нашого розуміння туристичної галузі в умовах війни та її подальшому розвитку.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВІЙНИ НА ТУРИСТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

2.1. Фактори впливу на розвиток або занепад туризму в постраждалому регіоні

Туризм традиційно є однією з найприбутковіших галузей економіки, про що свідчить його внесок у світову економіку в розмірі 4,7 трлн. дол. у 2021 році.

Проте, у 2019-2020 роках галузь зазнала безпрецедентної кризи через пандемію COVID-19, яку експерти порівнюють за масштабами лише з наслідками Другої світової війни.

Незважаючи на це, наприкінці 2021 та на початку 2022 року спостерігалася чітка тенденція до відновлення. Найбільше зростання туристичного потоку було зафіксовано в Європі. Український туризм також почав відновлюватися, залучивши 4,3 млн. іноземних туристів, 70% з яких становили європейці [3].

Проте 24 лютого 2022 року туристична галузь зіткнулася з новим, ще більш серйозним випробуванням – повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України. Ця подія мала глобальний вплив на сферу туризму.

Найбільше від цього постраждав Європейський регіон, зазнавши:

- Втрати українських туристів;
- Обмежень щодо використання повітряного простору;
- Збільшення витрат на паливо та харчування;
- Значного зниження доходів туристичних компаній [40].

Звичайно, туристична галузь зазнала найбільших втрат не лише в Європі, але й в Україні. Зараз у сфері туризму йдуть спроби зберегти ресурси та інфраструктуру, сподіваючись, що після війни туристичний продукт буде швидко розвиватись.

Збройний конфлікт та військова агресія мають значний і тривалий руйнівний вплив на туристичну індустрію в постраждалих регіонах. Дослідження цього впливу допомагають зрозуміти чинники, що призводять до скорочення кількості туристів, втрати робочих місць, закриття туристичних підприємств, пошкодження інфраструктури, економічного спаду та загального гальмування розвитку країни.

Крім того, виникають серйозні проблеми з безпекою та запроваджуються обмеження на подорожі, що посилюються руйнуванням туристичної інфраструктури. Це є одним із головних чинників занепаду галузі. Занепокоєння щодо безпеки у постраждалих регіонах породило стурбованість серед туристів, що призвело до скорочення міжнародних відвідувань усій країні [32].

Туристична галузь стикається зі складним завданням: зберегти та посилити туристичну привабливість країни. Це вимагає постійного розвитку та інвестицій у вже відомі напрями, такі як Львів, Ужгород, Івано-Франківськ, Київ, Одеса, Дніпро та інші.

Географія розвитку туризму повинна поступово розширюватися від західних регіонів до півдня та інших областей – після відновлення критичної інфраструктури та розмінування територій.

У період дії воєнного стану, об'єкти туризму та відпочинку по всій країні зазнають значних обмежень, що є прямим наслідком посилення безпекових заходів та запровадження лімітів на пересування громадян. Функціонування цих закладів може бути істотно обмежене або навіть повністю призупинене, що, своєю чергою, створює численні труднощі для потенційних відвідувачів.

При цьому, особливості організації відпочинку та режим роботи туристичних об'єктів в різних регіонах України суттєво відрізняються. Це безпосередньо залежить від конкретних обставин оголошення воєнного стану та рівня його впливу на певну територію. Наприклад, у прифронтових зонах обмеження є найсуворішими, тоді як у відносно безпечних регіонах, де відсутні активні бойові дії, деякі туристичні заклади можуть продовжувати роботу,

адаптуючись до нових реалій, таких як, наприклад, комендантська година. Таким чином, для туристів украї важливо усвідомлювати ці регіональні відмінності та постійно відстежувати актуальну інформацію [31, 32].

У поточній ситуації внутрішній туризм в Україні має свої особливості, зумовлені дозволами та обмеженнями на відпочинок і подорожі. Ці правила, що діють під час воєнного стану у відносно безпечних західних та центральних областях, критично важливо враховувати туристичним компаніям при розробці та організації екскурсій і турів.

Зокрема, формування маршрутів та подорожей має відбуватися з обов'язковим урахуванням розташування бомбосховищ поблизу. Туроператори та гіді, створюючи туристичні програми, повинні забезпечити туристам можливість швидкого доступу до укриття у разі оголошення повітряної тривоги.

Плануючи будь-яку екскурсійну поїздку або похід, особливо якщо маршрут є тривалим, життєво важливо враховувати час та дію комендантської години. В умовах воєнного стану, для забезпечення правопорядку та безпеки громадян, у всіх без винятку областях України встановлено комендантську годину, яка, як правило, триває з опівночі до 05:00. Це означає, що пересування у зазначений період заборонено, і це має бути ключовим фактором при складанні будь-якого туристичного плану.

Крім того, варто пам'ятати, що кожен регіон та навіть окремі області можуть мати свої унікальні особливості та додаткові обмеження, що стосуються туристичної діяльності. Ці правила, запроваджені під час воєнного стану, можуть відрізнятися залежно від поточної безпекової ситуації на конкретній території. Це може стосуватися доступу до певних локацій, часу перебування на відкритому повітрі, або ж додаткових вимог до реєстрації чи пересування. Тому туристам та організаторам поїздок слід завжди ретельно перевіряти актуальну інформацію щодо обраного регіону безпосередньо перед подорожжю (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

**Особливості відпочинку та роботи туристичних об'єктів у
різних областях України [За 28]**

Область	Особливості
Київ, Київська, Черкаська, Полтавська, Волинська області	Заборонено перебувати у лісах та зелених зонах поза межами житлових масивів. Відпочинок біля водойм дозволяється лише у місцях, визначених військовою адміністрацією.
Львівська область	Дозволяється відвідувати ліси, але заборонено пересуватися ними на транспорті. Винятками є лише транзитні шляхи, що проходять крізь лісові масиви, а також пересування на велосипеді. Відпочинок біля водойм дозволено виключно у місцях, перелік яких встановлено військовою адміністрацією.
Закарпатська область	Доступ до лісів дозволено, за винятком окремих територій Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного парку. Водночас, польоти на одномоторних літаках залишаються забороненими.
Івано-Франківська область	Доступ до лісів та гір дозволено, проте забороняється пересування ними на джипах, квадроциклах, баггі та мотоциклах. Ця заборона також поширюється на територію курорту Буковель.
Тернопільська область	Доступ до лісів дозволено, але розпалювання багаття суворо заборонено. Усі туристичні об'єкти функціонують у звичайному режимі.
Вінницька область	Заборонено відвідування лісів, дозволена туристична діяльність біля водойм, крім тих місць, які знаходяться неподалік об'єктів інфраструктури
Рівненська область	Доступ до лісів дозволено, включаючи збір грибів та ягід, за винятком територій, розташованих у північній частині регіону.
Житомирська область	Відвідування лісів, а також збір грибів та ягід, дозволено, за винятком територій, що знаходяться у 20-кілометровій зоні від кордону з Білоруссю. Закладам культури дозволено працювати за умови наявності обладнаних укриттів.
Хмельницька область	Доступ до лісів дозволено, але з дотриманням певних обмежень. Туристичні об'єкти функціонують у звичайному режимі.
Чернівецька область	Доступ до лісів дозволено. Робота туристичних закладів здійснюється у звичному режимі
Миколаївська область	Дозволено відвідувати лише лісові урочища, визначені військовою адміністрацією, при цьому діють певні обмеження.

Значну увагу необхідно приділити маркетинговим стратегіям, політичному втручанню та розвитку інфраструктури для підтримки й

відновлення туристичної індустрії в регіонах, що постраждали від військової агресії.

Вплив війни на туризм є величезним: це проявляється у значному падінні кількості туристів, скороченні доходів та втраті робочих місць у постраждалих регіонах. Місцевий бізнес стикається з серйозними економічними труднощами, а туристичній інфраструктурі завдано значної шкоди, що охоплює дороги, транспортні засоби, ускладнений доступ до певних регіонів та подорожі ними. Окрім цього, постраждали пам'ятки архітектури та природні рекреаційні ресурси.

Основні фактори впливу військової агресії на туристичну діяльність в постраждалих регіонах представлені на (Рис. 2.1)

Рис. 2.1. – Основні фактори впливу військової агресії на туристичну діяльність в постраждалих регіонах України [За 52]

- пам'ятки: агресор пошкодив або знищив багато туристичних пам'яток (понад 1419 пам'яток культури спадщини станом на квітень 2025 р), включаючи історичні пам'ятки, пам'ятки культури та природні заповідники, зробивши наші регіони України менш привабливими для туристів. Отже, відбудова інфраструктури та пам'яток буде важливою для відновлення та зростання туристичної галузі у всіх регіонах країни;

- політична стабільність – це здатність політичної системи витримувати негативні зовнішні впливи. У контексті туризму, політична нестабільність у регіоні прямо стримує відвідувачів, адже вони занепокоєні власною безпекою та загальною стабільністю в Україні;
- економічні умови: Складні економічні обставини в регіоні, зокрема високий рівень безробіття та низькі доходи, ускладнюють для місцевих підприємств інвестування в туристичну галузь та пропозицію високоякісних послуг туристам;
- відсутність ефективного маркетингу та промоції регіонів, а також усієї країни як привабливого туристичного напрямку, безпосередньо призводить до зменшення кількості відвідувачів, особливо іноземних туристів;
- сезонність: Традиційна сезонність туристичної індустрії, що характеризується піковим попитом у літні місяці, також спричинила зменшення кількості відвідувачів. Конфлікт значно ускладнив відвідування туристами популярних сезонних напрямків (наприклад, Чорноморське узбережжя на півдні України є недоступним через заборони, а Азовське – в окупації);
- якість послуг: Зниження якості туристичних послуг є ще одним важливим чинником, що сприяє спаду в галузі. Багато готелів та інших туристичних підприємств були змушені закритися або скоротити свою діяльність через падіння попиту. Це призвело до погіршення якості сервісу, що, своєю чергою, додатково відлякує потенційних туристів від відвідування регіону. Для залучення більшої кількості відвідувачів у майбутньому, покращення якості туристичних послуг буде критично важливим;
- проблеми безпеки: Триваючий конфлікт викликає серйозне занепокоєння у туристів щодо їхньої безпеки в регіоні. Це спонукало багато країн видавати офіційні туристичні рекомендації, які застерігають громадян від поїздок до постраждалих районів. Вирішення цих безпекових проблем буде критично важливим для відновлення туристичної індустрії в регіоні у післявоєнний час [8, 38, 54].

Сукупність цих чинників призводить до занепаду туризму як у постраждалих регіонах України, так і по всій країні. Для відновлення та подальшого зростання туристичної індустрії в цих регіонах та Україні загалом вирішальне значення матиме усунення цих негативних факторів [34, 37].

Отже, ключовими кроками для відновлення та розвитку туристичної галузі в постраждалих регіонах України стануть:

- Вирішення проблем безпеки туристів;
- Відбудова інфраструктури;
- Покращення якості туристичних послуг;
- Посилення маркетингових та рекламних зусиль.

2.2. Аналіз впливу воєнних дій на туристичну індустрію

Після повномасштабного вторгнення агресора туристична індустрія у постраждалих регіонах України переживає значний спад, особливо на Сході. Різке падіння туристичного потоку та доходів призвело до закриття готелів, скорочення діяльності підприємств, втрати робочих місць та економічних труднощів. Нині подорожі залишаються недосяжними для волонтерів, окупованих українців та тих, хто втратив житло.

Попри це, туристична галузь стала важливою складовою стійкості України. З перших днів повномасштабного вторгнення її співробітники активно допомагали мільйонам людей: організовували евакуацію, шукали житло, забезпечували їжею та надавали емоційну підтримку. Велика війна змінила туризм, але не знищила його. Ця сфера має значне економічне значення і позитивно впливає на психічне та фізичне здоров'я українців.

Однак, оскільки війна все ще триває, точно оцінити повні масштаби впливу воєнних дій на туристичний сектор України наразі складно [67].

Починаючи з 2014 року, з російською окупацією Кримського півострова – традиційно дуже популярного серед українських та іноземних туристів

напрямку – туристична індустрія України, зокрема у східних регіонах, почала зазнавати значних втрат.

Ці події мали прямий вплив на показники: згідно з даними Державної служби статистики України, кількість міжнародних туристичних прибутків скоротилася на третину (з 14,2 млн у 2013 році до 9,9 млн у 2016 році). Аналогічно, доходи від туризму знизилися на 33%, опустившись з \$1,8 мільярда у 2013 році до \$1,2 мільярда у 2016 році.

Попри значні виклики, що постали перед українською туристичною сферою, в останні роки, до початку пандемії, спостерігалися чіткі ознаки її відновлення. Зокрема, у 2019 році країна зафіксувала суттєве зростання: кількість міжнародних туристичних прибутків збільшилася до 13,4 мільйона осіб, а доходи, отримані галуззю, сягнули 2,6 мільярда доларів. Це свідчило про позитивну динаміку та потенціал до подальшого розвитку.

Проте, ці обнадійливі тенденції були перервані. Пандемія COVID-19, що охопила весь світ, справила колосальний негативний вплив на туристичну індустрію, не оминувши й Україну. Вона фактично нівелювала попередні здобутки у відновленні галузі, створивши нові, безпрецедентні труднощі для її функціонування та подальшого розвитку [21].

Кількість туристів до Києва у 2022 році різко скоротилася, хоча до лютого 2022 року спостерігалось стабільне зростання числа як іноземних, так і вітчизняних відвідувачів. Причиною цього стала повномасштабна агресія Росії проти України.

Так, у першій половині 2021 року столицю відвідали близько 300 тисяч іноземних туристів, тоді як у другій половині 2022 року ця цифра впала у понад три рази, становивши лише 98 тисяч осіб.

Згідно з даними досліджень, протягом останніх років основними іноземними туристами, що відвідували Київ, були громадяни Туреччини, США, Ізраїлю, Польщі, Німеччини, Індії, Азербайджану, Франції та Італії.

На їхню частку припадало приблизно 60% від загальної кількості іноземних відвідувачів, які прибували до столиці з туристичною метою.

Надходження до місцевих бюджетів з боку туристичної сфери дуже скоротилися. У першій половині 2022 року бюджет Києва отримав лише 24,1 мільйона гривень туристичного збору, тоді як за аналогічний період 2021 року ця сума становила 76 мільйонів гривень. Це падіння є прямим наслідком повномасштабного вторгнення країни-агресора. Станом на 27 вересня 2022 року, загальні надходження до столичного бюджету від туризму сягнули лише 30,5 мільйона гривень, що свідчить про вкрай низькі показники зборів до місцевої скарбниці [33].

За даними Державного агентства розвитку туризму, податкові надходження до державного бюджету України від туристичної галузі зросли у 2024 році, попри триваючу війну. За 2024 рік було сплачено 616 мільйонів 391 тисячу гривень, що значно перевищує показник 2023 року – тоді до бюджету надійшло 383 мільйони 221 тисяча гривень.

Варто зазначити, що у 2023 році надходження податків від більшості класифікованих видів туристичної діяльності скоротилися. Єдиним винятком стали «інші засоби тимчасового розміщування», кількість яких зросла на 45,9%. Однак, у 2024 році спостерігається позитивна динаміка: показники за всіма іншими видами туристичного бізнесу зростають порівняно з 2023 роком (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2.

Надходження податків від туристичної галузі в Україні за 2024 р. [За 63].

Об'єкти оподаткування*	Надходження податків за 2024 р., млн. грн	Надходження податків в 2024 р. порівняно з 2023р., %
Діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщення	395 млн 194 тис. грн	+ 69
Діяльність туристичних агентств	50 млн 330 тис. грн	+8,2
Діяльність туристичних операторів	88 млн 727 тис. грн	+14,4

Діяльність засобів розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання	36,2 млн	+5,9
Діяльність інших засобів тимчасового розміщування	45,000003	+7,3

У 2024 році готелі та подібні засоби тимчасового розміщення зробили значний внесок до держбюджету, сплативши 395 мільйонів гривень. Ця сума на 69% більша, ніж у 2023 році. Загалом, до бюджету країни надійшло 616 мільйонів 391 тисяча гривень.

Податкові надходження від діяльності туристичних операторів також продемонстрували зростання, збільшившись на 14,4%. У 2024 році вони сплатили до держбюджету 88 мільйонів 727 тисяч гривень проти 44 мільйонів 854 тисяч у 2023 році.

Аналогічно, зросли податкові надходження й від діяльності туристичних агентств. У першому кварталі 2024 року вони сплатили 50 мільйонів 330 тисяч гривень, тоді як за аналогічний період 2023 року ця сума становила 33 мільйони 844 тисячі гривень. Для порівняння, у першому кварталі 2021 року туроператори сплатили 46 мільйонів 238 тисяч гривень податків.

За перше півріччя 2025 року місцеві бюджети України отримали рекордні **142,6 млн грн** туристичного збору, що на третину більше, ніж за аналогічний період минулого року, та вдвічі більше, ніж у 2021-му.

Найвищі показники місцевих бюджетів в цьому році мають такі регіони:

- Київ – 33,6 млн грн;
- Львівська область – 26,6 млн грн;
- Івано-Франківська область – 22,1 млн грн.

Разом ці три регіони забезпечили 58% всіх надходжень. Варто зазначити, що Київ повернув собі лідерство лише минулого року, до того першість належала Львову.

Водночас Одеса, яка у 2021 році посідала друге місце, через війну втратила позиції: збір там скоротився майже удвічі. Натомість Буковина, Прикарпаття та Черкащина, навпаки, показали різке зростання – у майже тричотири рази порівняно з довоєнними часами.

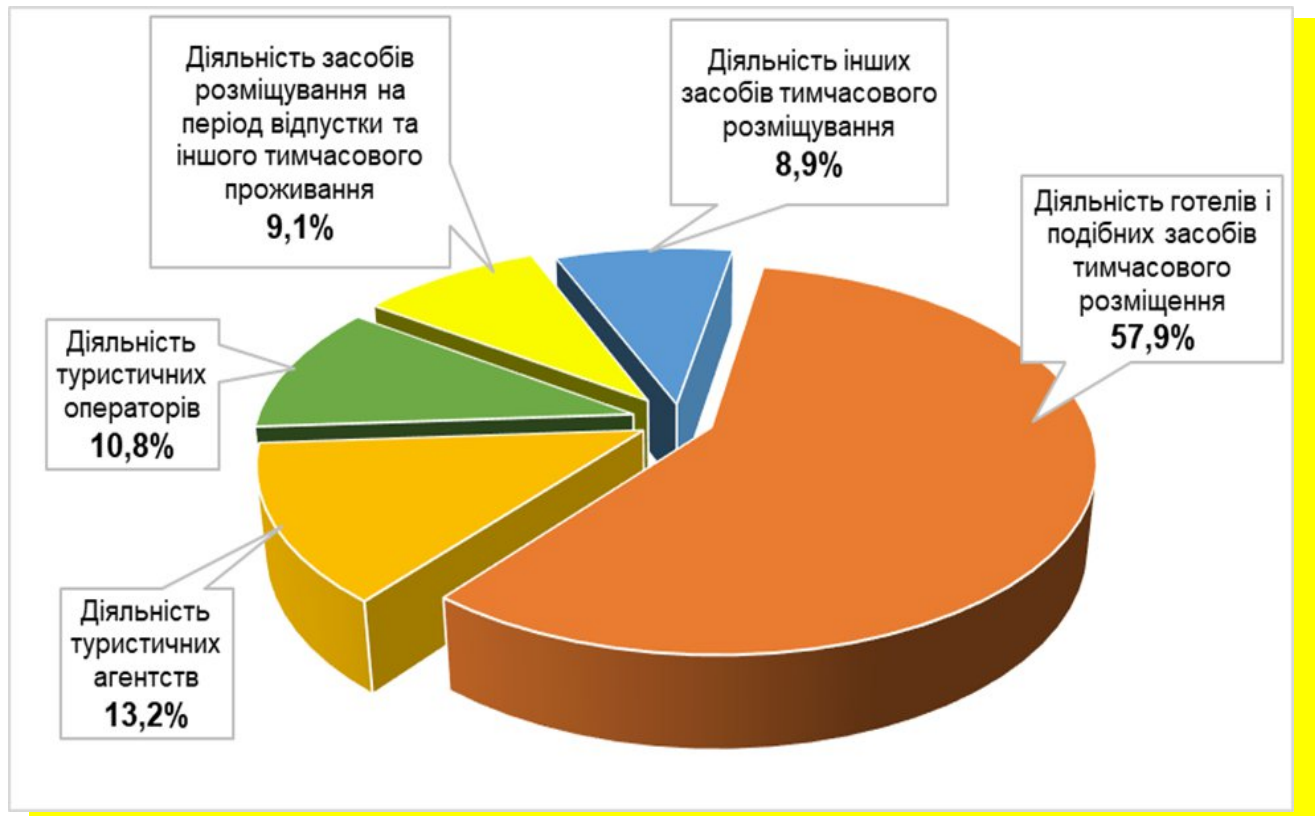

Рис. 2.2. – Відсоткова частка надходжень до державного бюджету України кожного КВЕД у галузі туризму [За 63]

Військові дії мають негативний вплив на туристичну індустрію як окремих регіонів, так і України загалом. Основними причинами цього є: занепокоєння щодо безпеки, зменшення попиту, пошкодження інфраструктури, втрата робочих місць та формування негативного іміджу.

Попри це, туристична діяльність у 2024 році демонструє ознаки відновлення порівняно з 2023 роком. Однак, вплив військових дій на туристичну сферу є вкрай серйозним, що призводить до значних втрат у цій та

суміжних галузях. Наслідки цих подій, ймовірно, відчуватимуться ще протягом багатьох років після завершення конфлікту.

2.3. Вплив війни на стан охорони навколишнього середовища

Повномасштабне вторгнення росії в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року, вже спричинило і продовжує спричиняти величезну шкоду людям та життєво важливій інфраструктурі у населених пунктах, де тривають активні бойові дії, а також на території всієї країни. Масштаби руйнувань є колосальними, впливаючи на мільйони життів та функціонування міст і селищ.

Окрім прямого руйнування, війна має глибокий і довготривалий негативний вплив на природне навколишнє середовище. Серед найважливіших екологічних проблем, що постали перед Україною під час конфлікту, є масштабне забруднення повітря, води та ґрунту. Неперервні бомбардування та артилерійські обстріли міст і населених пунктів призводять до викиду значної кількості токсичних хімічних речовин, важких металів та інших небезпечних сполук у довкілля. Це не лише загрожує біорізноманіттю, а й створює серйозні ризики для здоров'я населення на багато років вперед.

Наразі повноцінно оцінити масштаби впливу війни на довкілля неможливо через брак точної інформації. Це зумовлено двома основними причинами: це збір даних є вкрай ризикованим через триваючі активні бойові дії та не всю наявну інформацію дозволено оприлюднювати.

Проте, одне зрозуміло точно: чим довше триватиме війна, тим більшої шкоди вона завдасть навколишньому середовищу, і тим серйознішими будуть наслідки в майбутньому. Це підтверджується, хоча й у меншому масштабі, досвідом початку цієї війни десять років тому, коли росія окупувала Крим та частини Донецької і Луганської областей. Тоді як безпосередні бойові дії, так і дії окупаційної адміністрації вже мали помітний негативний вплив на довкілля цих регіонів [34].

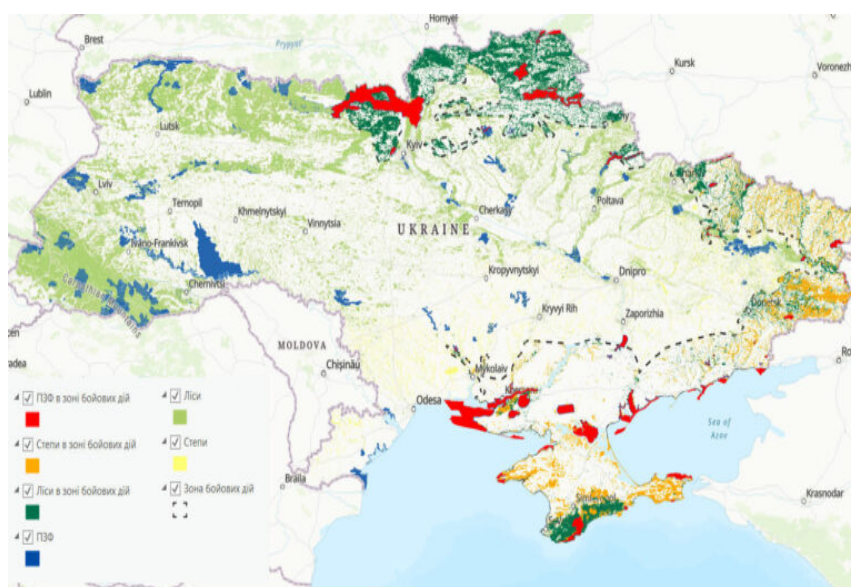
У початковий період повномасштабного вторгнення пересування російських військ відбувалося переважно вздовж існуючих інфраструктурних об'єктів. Проте, у зв'язку із затягуванням військових дій, тактика російської

сторони змінилася, передбачаючи створення баз та фортифікаційних споруд для довготривалих протистоянь.

Це демонструє проникнення окупаційних сил углиб природних територій України, включаючи лісові масиви та об'єкти природно-заповідного фонду. Рух важкої військової техніки, інтенсивне зведення фортифікацій та безпосередні бойові дії викликають значні пошкодження ґрунтового покриву, що призводить до деградації рослинного покриву та посилення процесів вітрової та водної ерозії.

За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, станом на 1 березня 2022 року, росія веде бойові дії на території 900 об'єктів природно-заповідного фонду. Це займає площу в 12 406,6 км², що становить приблизно третину всього природно-заповідного фонду України [38, 66].

Крім того, близько 200 територій Смарагдової мережі, що охоплюють 2,9 мільйона гектарів, перебувають під загрозою знищення. Смарагдова мережа – це система природоохоронних зон, створена для збереження видів та оселищ, які потребують охорони на загальноєвропейському рівні, але розташовані в країнах, що не є членами ЄС.

Візуалізація постраждалих природних територій, внаслідок військового вторгнення за даними ГО «Українська природоохоронна група»

Ці природні зони не тільки забезпечують середовище існування для тисяч видів рослин і тварин, але й мають ключове значення для захисту біорізноманіття та підтримки кліматичної стабільності. Воєнний конфлікт призвів до того, що ареали деяких унікальних рідкісних та ендемічних видів, разом з їхніми природними оселищами, потрапили у зони активних бойових дій, що прямо загрожує їхньому збереженню. До таких прикладів відносяться незаймані степи та крейдянні схили на Донеччині, прибережні екосистеми у південних областях та болотисті угіддя на півночі України.

Унаслідок бойових дій значна частина лісів Київської, Чернігівської, Сумської, Луганської, Донецької та Херсонської областей наразі перебуває під контролем окупантів. Оцінити збитки, завдані майну та лісовому господарству, поки неможливо.

Ці ліси містять велику кількість упалих ракет та нерозірваних боєприпасів. Як свідчить досвід (наприклад, знахідки авіабомб часів Другої світової війни, про які повідомляє ДСНС), це становитиме потенційну небезпеку для людей протягом багатьох десятиліть.

Російські війська не лише активно руйнують українські ліси, а й безпосередньо використовують їхні ресурси – деревину – для своїх потреб. Вона йде на будівництво фортифікаційних споруд, прокладання інфраструктури, а також для обігріву та приготування їжі на передовій.

Окрім прямої експлуатації природних ресурсів, бойові дії глибоко порушують спокій диких тварин. Це призводить до їхньої масової загибелі або ж змушує шукати притулок, мігруючи з гарячих точок. Якщо військові дії триватимуть до кінця весни, виникає колосальний ризик для успішного виведення потомства багатьох видів птахів і ссавців. Саме в цей період переважна більшість птахів займається гніздуванням та вихованням пташенят, потребуючи абсолютної тиші.

Особливо загрозливою ситуація є для лосів: з квітня по червень відбувається період отелення, і триваючі бойові дії ставлять під загрозу успішність цього процесу та виживання новонароджених лосенят. Це має

критичне значення, адже лось в Україні є рідкісним видом, занесеним до Червоної книги, і кожна втрата є непоправною для популяції [12].

Через територію України пролягають три основні міграційні шляхи птахів. Перший – це Азово-Чорноморський широтний, або південний коридор, де спостерігається найбільша концентрація перелітних птахів у країні. Другий – Поліський широтний, або північний коридор, що простягається уздовж лісової смуги Полісся та північної частини Лісостепу. І нарешті, третій – Дніпровський меридіанний міграційний шлях, який проходить уздовж русла Дніпра та його притоки Десни. Цим шляхом особливо активно користуються водоплавні та прибережні птахи, зокрема гуси, качки, гагари, кулики, мартини, крячки та інші види.

Водойми приваблюють численні зграї водоплавних птахів (гусей, качок, лебедів, мартинів, крячків), тоді як луки та болота надають прихисток журавлям, куликам та іншим видам. На деревах і кущах можна спостерігати багате розмаїття горобцеподібних птахів, зокрема зябликів, дроздів, вівсянок, шпаків, вільшанок, вівчариків, кропив'янок та мухоловок. Ці місця є життєво важливими для мігруючих птахів як зони харчування та відпочинку, тому їх збереження є пріоритетом.

Значна частина міграційних шляхів птахів зараз пролягає безпосередньо над зонами бойових дій. Це може викликати у птахів стрес, призвести до виснаження через зміну маршрутів або відсутність можливості для відпочинку, а також до їхнього потрапляння під обстріли.

З початком весни починається пожежонебезпечний період, і ризик виникнення пожеж в екосистемах значно зростає внаслідок обстрілів. Після танення снігу торішня трава висихає, стаючи легкозаймистою. У посушливих умовах пожежі поширюються дуже швидко, охоплюючи великі площі. На територіях, окупованих російськими військами, служби ДСНС не мають змоги працювати та ліквідовувати загоряння. Особливо сприятливі умови для швидкого розповсюдження пожеж створюються у монокультурних соснових насадженнях на півночі та сході України [66, 69].

На півночі України, де тривають активні бойові дії, поширені болотні екосистеми та торфовища. Значна частина українських торфовищ є осушеними, що створює сприятливі умови для виникнення торфових пожеж. Ці пожежі, які важко гасити навіть у мирний час, матимуть серйозні наслідки для довкілля та здоров'я населення через виділення токсичних речовин (оксиди вуглецю, дрібнодисперсний пил, акролеїн, формальдегід) у повітря.

За 20 днів вторгнення Росії, за даними Міноборони, було випущено близько 900 ракет. Нині ця кількість зросла до понад 10 тисяч ракет та 14 тисяч ударних дронів. Ворог цілеспрямовано атакує як цивільні, так і військові об'єкти, включаючи аеропорти, склади боєприпасів (Краснопілля, Кривий Ріг, Дніпро, Житомир), аеродроми з паливними цистернами (Гостомель, Чугуїв, Чорнобаївка, Мелітополь, Івано-Франківськ, Миколаїв) та військово-морські об'єкти.

Більшість обстрілів спрямовані на населені пункти та промислові об'єкти. Детонація ракет та снарядів вивільняє небезпечні хімічні сполуки (CO , CO_2 , H_2O , NO , N_2O , NO_2 , CH_2O , HCN , N_2 , токсичні органічні речовини), що призводить до окислення ґрунтів, деревини та інших поверхонь [20].

Вибухові процеси характеризуються швидким і повним окисненням задіяних матеріалів, що призводить до інтенсивного вивільнення хімічних продуктів в атмосферу. Основними продуктами цієї реакції є вуглекислий газ (CO_2) та водяна пара (H_2O), які, незважаючи на свою нетоксичність, є потужними парниковими газами, що робить їх ключовим чинником, який сприяє глобальному потеплінню та прискоренню зміни клімату. Окрім них, в атмосферний простір також надходять оксиди сірки та азоту, які, реагуючи з водяною парою, утворюють кислотні дощі. Така кислотна преципітація має значні екологічні наслідки, оскільки вона змінює рівень рН ґрунту, порушуючи його хімічний баланс, та спричиняє хімічні опіки й ушкодження рослин, особливо вразливих хвойних порід. Водночас, кислотні компоненти, що містяться у викидах та опадах, становлять пряму загрозу для живих організмів, негативно впливаючи на організм людини, ссавців та птахів, викликаючи

подразнення та ураження слизових оболонок, а також органів дихальної системи.

Металеві уламки боєприпасів, що залишаються в навколишньому середовищі, становлять значну небезпеку, оскільки вони не є інертними. Основний матеріал для виготовлення їхніх оболонок – чавун з домішками сталі – містить не лише залізо та вуглець, а й такі токсичні компоненти, як сірка та мідь. Потрапляючи в ґрунт, ці речовини можуть мігрувати далі до ґрунтових вод і, як наслідок, інтегруватися у харчові ланцюги, створюючи ризики для здоров'я як тварин, так і людини. У менших обсягах, але з більш різноманітним спектром забруднювальних речовин, додатковим джерелом токсичної шкоди є також згоріла військова техніка, включаючи танки, транспортні засоби та збиті літаки, а також інші численні залишки бойових дій [59].

Атаки російських військ на портову інфраструктуру вздовж узбережжя Чорного та Азовського морів, а також обстріли кораблів на якірних стоянках, призводять до значного масштабного забруднення вод та поширення токсичних речовин. Особливо руйнівний вплив на морські біоценози мають нафтопродукти. Вони формують щільні плівки на поверхні води, що критично порушує процеси обміну енергією, теплом, вологою та газами між морською товщею та атмосферою. Крім того, нафтові забруднення безпосередньо змінюють фізико-хімічні та гідрологічні характеристики водного середовища, що неминуче спричиняє масову загибель риби, морських птахів та мікроорганізмів, ставлячи під загрозу екосистему в цілому.

Усі компоненти нафти є токсичними для морських організмів. Нафта також має ще одну небезпечну властивість: її вуглеводні здатні розчиняти інші забруднюючі речовини, такі як пестициди та важкі метали. Це призводить до їхньої концентрації у приповерхневому шарі, що ще більше отруює морське середовище.

Забруднення ґрунтів паливно-мастильними матеріалами (ПММ) та іншими нафтопродуктами є прямим і неминучим наслідком інтенсивного руху військової техніки та її пошкоджень. Просочуючись у ґрунтову структуру, ці

речовини негативно впливають на його основні фізичні та біологічні властивості: вони значно знижують водопроникність, витісняють життєво необхідний кисень і повністю порушують біохімічні та мікробіологічні процеси. Це, своєю чергою, призводить до критичного погіршення водного й повітряного режимів, а також до дестабілізації кругообігу поживних речовин і кореневого живлення рослин. Як кінцевий результат цього ланцюга негативних змін, ріст і розвиток рослин суттєво гальмуються та спричиняє їхню масову загибель.

Обстріли промислових та інфраструктурних об'єктів призводять до пожеж, які спричиняють додаткове забруднення повітря, ґрунту та води. Продукти горіння, що потрапляють у повітря, містять токсичні гази та тверді частинки. На місцях таких пожеж також буде значне забруднення ґрунту та води, а там, де проводилося гасіння, забруднення може включати залишки протипожежної піни.

Особливе значення мають ризики, пов'язані з пошкодженням комунікацій, підприємств та інших об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку. В умовах відсутності належного контролю та можливостей для ліквідації негативних наслідків, ці явища потенційно збільшують масштаби негативного впливу на довкілля.

Одним із найбільш руйнівних епізодів стала атака російських військ 27 лютого 2022 року, коли балістична ракета вразила нафтобазу у Васильківському районі Київської області, спричинивши масштабну пожежу. На об'єкті поблизу села Крячки спалахнуло десять резервуарів, кожен з яких містив 2000 м³ бензину та дизельного палива. Схожі інциденти, спрямовані на знищення паливної інфраструктури, були зафіксовані в низці інших населених пунктів, зокрема в Охтирці, Луганську, Чернігові, Житомирі та Черняхіві [57].

3 березня 2022 року влучання снаряда у склад із пінополіуретаном у селі Чайки, що під Києвом, спровокувало масштабну пожежу на складі та в прилеглій офісній будівлі. Продукти горіння пінополіуретану несуть подвійну небезпеку: вони не лише спричиняють отруєння людей і тварин, а й активно

сприяють формуванню кислотних дощів. Ці дощі є небезпечними, оскільки викликають опіки рослин, що критично знижує біомасу сільськогосподарських культур та послаблює дикі рослини й лісові насадження. У результаті, ослаблені ліси стають більш вразливими до шкідників, що, своєю чергою, призводить до накопичення мертвої деревини та збільшення ризику поширення пожеж в екосистемах.

Пошкодження комунальних комунікацій спричиняє забруднення води органічними речовинами. Яскравим прикладом є обстріл 14 березня очисних споруд Василівського експлуатаційного цеху водопостачання та водовідведення (с. Верхня Криниця, Запорізька область). Внаслідок цього була зруйнована будівля каналізаційної насосної станції №1, яка подавала стічні води міста Василівка на очисні споруди. Тепер зворотні води з міста без будь-якого очищення потрапляють до Дніпра.

Крім того, 6 червня 2023 року відбувся підрив Каховської ГЕС російськими військами, що мало катастрофічні наслідки, зокрема обміління водосховища та загибель значної кількості тварин і людей. Небезпека також полягає в тому, що неочищені скиди, які потрапили у водну систему, містять високу концентрацію органічних речовин, яйця гельмінтів, патогенні бактерії, а також сульфати та хлориди. Це масштабне забруднення створює високий ризик інтенсивного «цвітіння» води у річці Дніпро та Чорному морі з настанням теплого періоду [46, 50].

За оцінками Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, станом на 18 листопада 2024 року, збитки, завдані окупантами довкіллю, сягають 65 мільярдів євро.

З цієї суми забруднення повітря оцінюється в 1 трильйон 78,7 мільярда гривень, шкода ґрунтам і землі – в 984,4 мільярда гривень, а воді – у 60,7 мільярда гривень. За півтора року повномасштабної війни Державна екологічна інспекція зареєструвала понад 2500 звернень щодо російських злочинів проти довкілля. Важливо зазначити, що ці цифри далеко не остаточні і, ймовірно, зростатимуть.

Після завершення війни ми зіткнемося з серйозними наслідками бойових дій: руйнуванням екосистем, забрудненням ґрунтів, зменшенням біорізноманіття та зростанням кількості шкідників у лісах. Крім того, відбудова країни потребуватиме величезних обсягів природних ресурсів.

Існує також ризик невиконання Україною вже визначених кліматичних цілей. Війна сама по собі є значним внеском у зміну клімату, а подальше відновлення країни неминуче супроводжуватиметься великими викидами парникових газів.

Зважаючи на очікуване значне хімічне забруднення ґрунтів та вод, після війни вкрай важливо розробити та впровадити ефективну систему моніторингу стану довкілля. Це дозволить не лише зафіксувати реальні масштаби завданої шкоди, а й ухвалити найефективніші заходи для запобігання подальшому погіршенню ситуації. Наша мета – відновити екосистеми до безпечного стану як для людини, так і для дикої природи.

Вкрай важливо, щоб план відновлення України не лише містив заходи з відбудови населених пунктів, а й обов'язково включав відновлення та збереження екосистем. До того ж, до планів відбудови слід інтегрувати природо-орієнтовані рішення та заходи з адаптації до зміни клімату.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

3.1. Моделі розвитку туризму після війни

Введення воєнного стану суттєво впливає на туристичну індустрію, адже туристи сприймають постраждалі регіони як небезпечні, що змушує їх скасовувати або відкладати свої поїздки.

Попри це, туризм має значний потенціал для повоєнного відновлення України. Його розвиток здатен позитивно впливати на суміжні галузі та сприяти залученню іноземних інвестицій. Зростання інтересу до України, покращення логістичних зав'язків з ЄС, особиста участь іноземців у волонтерстві та допомозі біженцям, а також почуття солідарності можуть стати підґрунтям для збільшення кількості закордонних туристів, коли це стане безпечно.

Проте, не варто плекати ілюзій щодо масового напливу туристів одразу після закінчення війни, як це спостерігалось у Хорватії чи на Кіпрі. Масштаб військових дій та руйнувань в Україні значно більший. Важливо також враховувати, що, на відміну від згаданих країн, в Україні відсутня традиція масового іноземного туризму. Проте зі скасуванням воєнного стану у туристичній індустрії є можливості для відновлення та навіть процвітання.

Війна в Україні має катастрофічний вплив на туристичну індустрію. Вона не тільки пошкоджує ключову інфраструктуру (готелі, транспортні вузли, пам'ятки), але й унеможлиблює подорожі через постійну загрозу життю та наявність небезпечних зон. Це створює безпрецедентні проблеми з безпекою для потенційних туристів, що відлякує їх від відвідування країни.

Однак, навіть у цих складних умовах, існують програмні моделі розвитку туристичного бізнесу, які можуть відіграти ключову роль у підтримці відновлення та подальшого зростання туристичної галузі після війни. Ці моделі передбачають стратегічні підходи до відбудови, маркетингу, інвестицій та

забезпечення безпеки, щоб Україна могла відновити свій туристичний потенціал.

Одним із найважливіших програмних напрямів для післявоєнного розвитку туристичної галузі є розбудова інфраструктури, яка вимагатиме суттєвих капіталовкладень. Це охоплюватиме не лише відновлення та будівництво доріг, аеропортів та інших транспортних об'єктів, а й забезпечення стабільних основних комунікацій, таких як електро- та водопостачання.

Розвиток інфраструктури має вирішальне значення для відновлення туристичної індустрії після війни, оскільки це дозволить туристам вільно подорожувати як до постраждалих регіонів, так і всередині них. Крім того, розбудова інфраструктури сприятиме створенню нових робочих місць [51].

Культурно-історичний туризм є ще однією важливою програмною моделлю для розвитку туристичного бізнесу у післявоєнний період. Він передбачає популяризацію та збереження унікальних культурних та історичних місць і подій у постраждалих регіонах України.

Цей вид туризму допоможе не лише залучити відвідувачів до постраждалих територій, але й створити економічні можливості для місцевих громад через розвиток туристичної сфери та реалізацію продуктів і послуг культурно-історичного туризму. Це може включати організацію екскурсій, культурних фестивалів та освітніх програм, які популяризуватимуть історію та унікальні культурні особливості кожного регіону України.

Розвиток громадського туризму визнано важливою програмною моделлю для відновлення туристичного бізнесу після війни. Суть цього підходу полягає в активній участі місцевих жителів у туристичній сфері та просуванні сталого і відповідального ведення справ.

Цей підхід значно сприятиме відновленню туризму, даючи громадам змогу розвивати та реалізовувати власні унікальні продукти (проживання в родинних будинках, місцеві екскурсії, культурні заходи), що забезпечить туристам справжні та захоплюючі враження [64].

Для післявоєнного розвитку туризму необхідні ефективний маркетинг і просування. Ці кампанії допоможуть трансформувати імідж регіону з небезпечного на привабливий, залучаючи нових туристів.

Просувати туристичні можливості можна через різноманітні канали, включаючи соціальні мережі, онлайн-рекламу та цільові кампанії, орієнтовані на певні демографічні групи. В кінцевому підсумку, ефективний маркетинг і просування сприятимуть відновленню та зростанню туристичної індустрії після війни, залучаючи відвідувачів і генеруючи дохід для місцевого бізнесу.

Хоча воєнний стан справді негативно впливає на туризм, існують докази того, що інтерес до постконфліктного туризму з часом зростатиме. Частково це пояснюється тим, що туристи часто виявляють інтерес до місць, які пережили конфлікти та воєнні вторгнення, прагнучи дізнатися про їхню історію та культуру. Постконфліктний туризм, який є формою «темного туризму» (відвідування місць трагедій, смерті та страждань мирних громадян, дітей, захисників), може стати перспективним напрямом для української туристичної індустрії після скасування воєнного стану, враховуючи зростання інтересу до таких подорожей.

Шляхом реклами регіонів як місць з багатим історичним та культурним значенням, а також висвітленням кроків, спрямованих на відновлення безпеки та стабільності, туристичні оператори зможуть залучати відвідувачів. Це привабить тих, хто зацікавлений у вивченні минулого та сьогодення регіонів, що постраждали від воєнної агресії [68].

У період конфліктів інвестиції у розвиток та інфраструктуру поступаються нагальним потребам (безпека, гуманітарна допомога). Проте після скасування воєнного стану туристичний сектор отримає нові можливості, пов'язані зі збільшенням інвестицій в інфраструктурне відновлення як у постраждалих регіонах, так і на національному рівні.

Відновлення стабільності та безпеки після скасування воєнного стану посилить інвестиційну привабливість регіонів для урядів та приватних інвесторів. Це призведе до створення нових туристичних об'єктів,

вдосконалення транспортних мереж та оновлення готельно-курортної бази. Посилені інвестиції в інфраструктуру та розвиток стануть рушійною силою для збільшення туристичного потоку та забезпечення сталого зростання всієї туристичної індустрії [25].

Державно-приватні партнерства (ДПП) є ефективною моделлю післявоєнного розвитку туризму. Вони базуються на співпраці держави, приватного сектору та громад для підтримки відновлення та зростання туристичної індустрії.

У рамках ДПП державні установи можуть надавати фінансування та ресурси для відновлення пошкодженої інфраструктури, тоді як приватні підприємства інвестуватимуть у створення нових туристичних продуктів та послуг. Місцеві громади також відіграють важливу роль у цьому процесі, долучаючись до розробки нових пропозицій та активно просуваючи регіон як серед внутрішніх, так і серед іноземних туристів [2, 53].

Для післявоєнної розбудови туристичного бізнесу особливе значення мають програми розвитку потенціалу та освітні ініціативи. Вони спрямовані на навчання місцевих громад та туроператорів, надаючи їм необхідні навички для підтримки зростання галузі.

Розвиток потенціалу та програми навчання можуть значно покращити якість туристичних продуктів і послуг, а також сприяти створенню нових пропозицій, що будуть адаптовані до потреб та інтересів туристів. Крім того, ці заходи допоможуть підвищити загальну конкурентоспроможність туристичної індустрії, надаючи місцевим громадам та операторам необхідні інструменти й ресурси для успішної діяльності на сучасному ринку.

Війни справляють руйнівний вплив на туристичну індустрію, але існуючі програмні моделі розвитку бізнесу можуть допомогти у її післявоєнному відновленні та зростанні.

Розвиток інфраструктури, культурний туризм, громадсько-орієнтований туризм, а також ефективний маркетинг і просування – усе це перевірені та дієві підходи для розбудови туристичної галузі після конфлікту. Застосування цих

програмних моделей дозволить індустрії туризму оговтатися від наслідків війни та продовжувати сприяти економічному зростанню у постраждалих регіонах.

3.2. Застосування тенденцій та інновацій для розвитку туристичної індустрії у післявоєнний період

Війна, безумовно, чинить величезний тиск на туристичну індустрію, призводячи до її значного занепаду. Проте, на тлі цих викликів, стрімкий розвиток технологій та поява нових глобальних тенденцій відкривають численні можливості для її відродження та прогресу у післявоєнний період. Ці інновації та тренди можуть стати рушійною силою для трансформації та відбудови туристичної галузі України.

Одним із ключових і надзвичайно актуальних напрямків, який можна успішно застосувати для розвитку туризму після війни, є сталий туризм. Цей підхід передбачає не просто популяризацію, а й активне впровадження практик відповідального туризму. Його центральною ідеєю є гармонійне поєднання збереження навколишнього середовища, що включає охорону унікальних природних ландшафтів та біорізноманіття, з розвитком місцевих громад через підтримку їхньої культури, традицій та економічних можливостей. Також сталий туризм акцентує на соціальній відповідальності, що означає забезпечення справедливих умов праці, повагу до місцевого населення та його прав, а також мінімізацію негативного впливу на соціальну структуру регіонів. Впровадження таких принципів дозволить не лише відновити галузь, а й зробити її більш стійкою та відповідальною [65, 70].

Застосування принципів сталого туризму є стратегічно важливим кроком, що дозволить туристичній індустрії України залучати значно ширше коло екологічно свідомих відвідувачів. Ця категорія туристів активно шукає можливості для глибокого пізнання природної краси та багатой культурної

спадщини регіону, мінімізуючи при цьому негативний вплив на довкілля та місцеве життя. Такий підхід не лише сприятиме збереженню унікальних природних ландшафтів та історичних пам'яток, але й створить нові сталі економічні можливості для місцевих громад. Це може проявлятися через розвиток місцевих ремесел, еко-ферм, створення робочих місць у сфері обслуговування та гідів, що, своєю чергою, підвищить добробут населення, одночасно сприяючи відповідальному використанню та збереженню цінних природних і культурних ресурсів для майбутніх поколінь.

Цифрова трансформація є ще одним ключовим і потужним трендом, який можна та необхідно ефективно використати для динамічного розвитку туристичної галузі у післявоєнний період. Індустрія туризму має всі можливості для широкого застосування передових цифрових технологій з кількома стратегічними цілями:

- Покращення загального туристичного досвіду: від віртуальних турів перед поїздкою до інтерактивних карт, персоналізованих рекомендацій та зручних мобільних додатків, що підвищують задоволення від подорожі.
- Оптимізація операційної діяльності: автоматизація бронювання, управління логістикою, використання штучного інтелекту для аналізу даних та покращення сервісу, що підвищує ефективність та знижує витрати.
- Ефективне просування регіону серед глобальної аудиторії: використання соціальних мереж, таргетованої реклами, SEO-оптимізації та контент-маркетингу для формування привабливого іміджу та залучення міжнародних туристів, що дозволить швидко вийти на нові ринки.

Ця інтеграція цифрових рішень дозволить не лише зробити Україну конкурентоспроможною на міжнародній арені, а й забезпечить більшу доступність та привабливість її туристичних пропозицій.

Цифрова трансформація в туризмі може охоплювати використання мобільних додатків для туристичних послуг, віртуальної реальності для демонстрації віддалених напрямків, а також платформ онлайн-бронювання, що забезпечують туристам зручність та легкість.

Застосовуючи цифрові технології, туристична індустрія зможе залучити більше технічно підкованих відвідувачів, одночасно підвищуючи свою операційну та економічну ефективність.

Культурно-кулінарний туризм – це ще один перспективний напрямок, який може сприяти розвитку туристичної індустрії у післявоєнний період в Україні. Він зосереджений на популяризації унікальних культурних традицій та гастрономічних особливостей українських регіонів, щоб приваблювати відвідувачів.

Такий вид туризму створює значні економічні можливості для місцевих громад. Це відбувається завдяки просуванню місцевих ремесел, культурних заходів та автентичних кулінарних вражень. Висвітлюючи унікальні культурні та кулінарні традиції регіону, туристична індустрія може ефективно залучати відвідувачів, які прагнуть глибше пізнати історію та культуру України.

Спільні партнерства є ключовим трендом для післявоєнного розвитку туризму. Вони передбачають співпрацю державних установ, НУО та місцевих громад, що дозволяє об'єднувати ресурси та досвід для ефективного просування регіону на світовій арені, обміну знаннями та забезпечення сталого зростання галузі.

Віртуальна реальність (VR) – це інноваційна технологія, яка відкриває надзвичайні можливості для розвитку туристичної індустрії в Україні у післявоєнний період. Завдяки VR, туристи можуть зануритися у світ певного місця призначення у максимально захоплюючий спосіб, не потребуючи при цьому фізичної подорожі.

Ця технологія набуває особливої цінності для тих українських регіонів, які сильно постраждали від війни або ж наразі залишаються небезпечними для безпосереднього відвідування. Завдяки VR, люди з будь-якого куточка світу можуть здійснити віртуальну подорож до зруйнованих історичних пам'яток, відвідати відновлені міста, пройтися мальовничими, але поки недоступними природними стежками.

VR може запропонувати туристам унікальний, інтерактивний та емоційно насичений досвід. Це не просто демонстрація зображень, а можливість «відчути» місце, побачити його красу та доторкнутися до культурної спадщини. Завдяки цьому VR допоможе не тільки залучити значно більше потенційних туристів, які, можливо, після віртуального знайомства захочуть приїхати до України особисто, а й суттєво підвищити впізнаваність українських регіонів у світовому масштабі, формуючи позитивний образ країни, що відроджується.

Доповнена реальність (AR) є однією з ключових інноваційних технологій, здатною значно посилити туристичний потенціал України у період післявоєнної відбудови. Вона пропонує унікальний спосіб збагачення досвіду мандрівників, інтегруючи віртуальні об'єкти та цифрову інформацію безпосередньо у реальне оточення, яке вони спостерігають.

Технології AR дозволяють створювати інтерактивні путівники, що в режимі реального часу збагачують знання мандрівників про культуру та історію регіону. Такий підхід суттєво підвищує освітню складову туризму, пропонуючи відвідувачам водночас більш привабливий та захоплюючий спосіб взаємодії.

Мобільні додатки також можуть стати потужним інструментом для розвитку туристичної галузі України після війни. Вони здатні надати туристам широкий спектр послуг, включаючи зручні системи бронювання та оплати, доступ до інформації про місцевих гідів, а також загальну туристичну інформацію.

Мобільні додатки можна персоналізувати, щоб забезпечити кожному туристу досвід, який відповідає його індивідуальним потребам та вподобанням. Це не тільки підвищить зручність і легкість подорожей, але й створить ефективну платформу для просування регіону серед світової аудиторії.

Маркетинг у соціальних мережах — це надзвичайно потужний та рентабельний інструмент для розвитку туристичної індустрії в Україні після війни. Ці платформи пропонують унікальну можливість ефективно охопити глобальну аудиторію та активно просувати українські регіони серед потенційних туристів у всьому світі.

Для досягнення цієї мети можна використовувати різноманітні стратегії. Наприклад, візуальний контент, такий як високоякісні фотографії та захоплюючі відео, є ключовим для демонстрації природної краси, багатой культурної спадщини та унікальних атракцій регіону. Такий контент здатен викликати емоції та зацікавленість. Крім того, ефективним підходом є маркетинг впливу (інфлюенс-маркетинг), коли популярні особистості соціальних мереж, так звані «інфлюенсери», співпрацюють з туристичними операторами для реклами регіону своїм численним підписникам. Це дозволяє охопити велику та цільову аудиторію через довіру до лідерів думок. Завдяки цим підходам, соціальні мережі стануть ефективним каналом для відновлення туристичного потоку та створення позитивного іміджу України.

Розвиток туристичної галузі має багатогранний позитивний вплив на економіку та соціальну сферу країни. Він не лише створює нові робочі місця в готелях, ресторанах, транспорті та суміжних галузях, але й безпосередньо сприяє підтриманню високого рівня життя населення через зростання доходів та споживання.

Окрім цього, зростання туристичного потоку стимулює удосконалення системи медичного обслуговування, адже з'являється потреба у більш якісних послугах для відвідувачів, що позитивно впливає на доступність та якість медицини для всіх громадян. Туризм також є потужним магнітом для збільшення обсягів інвестицій, як внутрішніх, так і іноземних, які спрямовуються на розвиток інфраструктури, готельного бізнесу та нових туристичних продуктів. Усе це створює сприятливі передумови для поліпшення платіжного балансу країни, оскільки збільшуються надходження валюти.

Державна політика в туристичній галузі фокусується на розширенні застосування маркетингової діяльності. Її головна мета – забезпечити раціональне та ефективне використання всіх доступних ресурсів: природних (мальовничі ландшафти, моря, гори, ліси), історико-культурних (пам'ятки архітектури, музеї, традиції, фестивалі) та соціально-побутових (гостинність, місцева кухня, ремесла). Це дозволяє не тільки максимально реалізувати

туристичний потенціал, але й робити це з дотриманням принципів сталого розвитку.

Туристична індустрія має значний потенціал для підтримки економічного зростання та розвитку України у післявоєнний період. Завдяки застосуванню інноваційних рішень, таких як віртуальна реальність (VR), доповнена реальність (AR), мобільні додатки та маркетинг у соціальних мережах, галузь зможе залучати більше туристів та ефективніше просувати регіон на світовій арені. Впровадження цих інновацій сприятиме швидкому відновленню та сталому зростанню туристичної індустрії після війни.

РОЗДІЛ 4

ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ШКОЛІ

4.1. «Туризм» у шкільному курсі

Предмет «Географія», який учні починають опановувати в 6–9 класах, є фундаментальним для їхнього розвитку. Він не тільки розширює знання про Землю, але й активно формує цілісний світогляд, прищеплює принципи відповідального господарювання, виховує шанобливе ставлення до рідного краю та озброює дітей практичними вміннями орієнтуватися і правильно взаємодіяти з навколишнім світом.

Вивчення географії у школі має на меті реалізацію таких ключових завдань:

1. Забезпечення учнів ґрунтовними знаннями про географічні поняття, закономірності розвитку, а також про складні взаємозв'язки, що існують між природними системами, населенням та господарством різних регіонів світу.
2. Розвиток здатності ефективно використовувати всі види географічних джерел (карти, статистичні дані, геопросторові ресурси) для критичного пошуку, інтерпретації та наочної демонстрації географічної інформації.
3. Формування вміння застосовувати географічні знання та попередній досвід для оцінювання та аргументованого пояснення складних природних і соціально-економічних процесів та явищ.
4. Підтримка розвитку пізнавальних інтересів, інтелектуального потенціалу та творчих здібностей школярів шляхом залучення їх до самостійних спостережень, виконання комплексних завдань та пошукової діяльності.
5. Набуття навичок використання географічних знань для розв'язання конкретних практичних завдань, незалежної оцінки впливу діяльності людини на екологічну безпеку та формування моделі соціально відповідальної поведінки в навколишньому середовищі.

6. Виховання національної свідомості та патріотизму, шанобливого ставлення до екологічної безпеки та природи, а також формування толерантного відношення та поваги до культурних цінностей різних народів і регіонів світу [6].

Програма з географії розроблена з урахуванням фундаментальних принципів шкільної освіти, зокрема неперервності й наступності, інтеграції навчального матеріалу через внутрішньопредметні та міжпредметні зв'язки, гуманізації, а також орієнтації на практичне застосування знань та вікові можливості учнів [44].

Комплексний зміст програми відповідає положенням Державних стандартів основної та повної загальної середньої освіти і реалізує наскрізні тематичні блоки, визначені Концепцією Нової української школи.

Навчання географії у 9-му класі підсумовує здобуття базового рівня географічної освіти. Курс передбачає 52 навчальні години (1,5 години на тиждень), включаючи 3 години, зарезервовані для підготовчих чи узагальнюючих робіт.

Головною метою цього навчального курсу є формування в учнів знань про основні тенденції розвитку національної та світової економіки, а також чітке визначення місця і ролі України в сучасних глобальних процесах.

У межах вивчення цього розділу передбачається виконання низки завдань, спрямованих на:

1. Формування знань про суспільну географію: Засвоєння нових понять та знань про суспільну географію, а також вивчення особливостей розвитку сучасного господарства як на рівні України, так і у світовому масштабі.

2. Аналіз світової економіки: Ознайомлення зі структурою світової економіки, виявлення її відображення у найважливіших глобальних проблемах людства, зокрема у контексті економічного розвитку України.

3. Розвиток аналітичних навичок: Набуття здатності до ідентифікації та комплексного аналізу економічних, соціальних та екологічних процесів.

4. Визначення глобальної ролі виробництва: Ілюстрація значущості міжнародного співробітництва та виробництва у вирішенні ключових проблем, що стоять перед людством.

5. Розвиток пізнавальної діяльності: Стимулювання пізнавального інтересу, інтелектуальних та творчих здібностей учнів, а також розвиток навичок самостійної навчальної діяльності шляхом пошуку, критичного аналізу та опрацювання географічної й статистичної інформації з різноманітних джерел [44].

Курс передбачає вивчення окремої теми «Туризм», яка структурована для комплексного розуміння ролі туризму як на національному, так і на світовому рівнях.

Зміст теми охоплює такі ключові аспекти: як визначення туризму як важливої складової національної економіки та його основних видів, аналіз чинників, що впливають на розвиток туризму в регіонах та в країні загалом, характеристика туристичної інфраструктури та видів туризму, що переважають в Україні. Особливості природних рекреаційних ресурсів, виділення та опис туристичних районів, ознайомлення з основними об'єктами Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні. Вивчення сутності міжнародного туризму, характеристика основних туристичних регіонів світу, аналіз країн-лідерів за кількістю об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.

Після вивчення цієї теми учні зможуть: Засвоїти ключові поняття, що стосуються туризму, міжнародного відпочинку, рекреаційних ресурсів та туристичної інфраструктури. Сформулювати уявлення про місце туризму в національній та світовій економіці та зрозуміти роль, яку він відіграє в цій системі. Розширити розуміння впливу природних і суспільних чинників на розвиток туристичної галузі. Навчитися показувати на картах основні туристичні райони України та світу. Зможуть обґрунтовувати рівень розвиненості туризму в окремих регіонах світу та районах України. Набути здатності пояснювати важливість і роль туризму в малому та середньому бізнесі в різних куточках світу.

Вимоги до знань учнів

На основі вивченого матеріалу учні повинні продемонструвати такі знання:

1. Чітке розуміння та вміння пояснювати основні поняття і терміни, пов'язані з туристичною діяльністю.
2. Знання та характеристика головних видів туризму (зокрема, пригодницького, культурного, екологічного тощо), а також розуміння їхніх специфічних особливостей.
3. Базові знання про географічне розташування та особливості регіонів, а також про ключові туристичні об'єкти в них.
4. Усвідомлення та аналіз впливу, який туризм чинить на економічні показники та соціально-культурне життя регіонів.

Діти зможуть після цього курсу вміти:

1. Засвоїти ключові поняття туризму, рекреаційних ресурсів та інфраструктури, отримавши базове розуміння термінології.
2. Визначати місце туризму у світовій та національній економіці, а також зможуть оцінити його вплив (переваги та недоліки) на регіональний розвиток.
3. Розширити розуміння впливу природних і суспільних чинників на розвиток туристичної галузі.

Тема «Туризм» дає школярам можливість впізнати світ і дізнатися цікаві факти про Світову спадщину ЮНЕСКО, розвинути своє уявлення.

4.2 Методика викладання теми «туризм» у 9 класі шкільного курсу географії

Тема «Туризм» є винятково привабливою та актуальною для вивчення, оскільки поєднує пізнавальні, економічні та соціальні аспекти. Вона дозволяє учням дізнатися про найцікавіші туристичні місця світу, осмислити **вплив** туризму на світову економіку та вивчити основні рекреаційні регіони. Особлива

увага приділяється розумінню мети туристичної діяльності та причин зростання туристичного попиту як в Україні, так і на глобальному рівні.

Викладання теми «Туризм» має низку ключових особливостей, які підвищують її освітню цінність:

1. Тема органічно об'єднує знання з географії, історії, екології, соціології та економіки, забезпечуючи комплексний світогляд.
2. Навчальний процес має виражений практичний характер, заохочуючи учнів до планування, зокрема, туристичних маршрутів і походів.
3. Тема підкреслює позитивний вплив туризму на культурний розвиток регіонів та акцентує увагу на принципах **сталого розвитку** (стійкого розвитку) як на критично важливому аспекті сучасної галузі.

Для підвищення ефективності навчання вчителі можуть застосовувати наступні **новітні підходи** [26]:

- Включає поетапну організацію дидактичних задач, обґрунтований вибір методів їх вирішення та діагностику отриманих результатів.
- Дидактичні системи, спрямовані на поєднання міжпредметних знань і навичок, а також на вивчення освітніх проблем на рівні інтегрованих курсів.
- Застосування ігрових форм (театралізовані, ділові, комп'ютерні ігри, імітаційні вправи) для кращого засвоєння матеріалу, активізації взаємодії та формування практичних умінь.
- **Комп'ютерний:** Реалізація навчального процесу в дидактичних комп'ютерних системах на основі взаємодії за схемою «вчитель-комп'ютер-учень».
- **Діалоговий:** Забезпечує комунікацію у форматі «вчитель-учень» або «учень-автор» для розширення просторового та предметного розуміння.
- **Тренінговий:** Система, призначена для відпрацювання та закріплення алгоритмів навчальних дій і формування стійких практичних навичок.

Найбільш популярними та ефективними підходами при вивченні туризму є комп'ютерний, діалоговий та ігровий.

- Комп'ютерний підхід дає змогу візуалізувати матеріал через демонстрацію відеороликів про визначні пам'ятки Світової спадщини ЮНЕСКО або через інтерактивні презентації, значно підвищуючи рівень зацікавленості. Діалоговий підхід сприяє активізації спілкування між учителем та учнями, покращуючи комунікативні навички та глибину обговорення навчального матеріалу. Ігровий підхід тема «Туризм» є ідеальною для проведення уроків у формі гри. Такий формат підвищує рівень запам'ятовування інформації, стимулює креативне мислення та візуальну пам'ять учнів [42].

Для підвищення мотивації учнів до вивчення теми «Туризм» на поточному етапі рекомендується організація пізнавальної екскурсії рідним містом. Така ініціатива дозволить продемонструвати значущі пам'ятки, заглибитись в їхню історію та ознайомити з видатними особистостями, які долучилися до їхнього створення, сприяючи формуванню безпосереднього інтересу.

Розглянемо детальніше специфічні підходи до викладання теми «Туризм»:

- Організація мандрівок та екскурсій: З метою ефективного засвоєння матеріалу та підвищення залученості учнів, пропонується організація освітніх екскурсій або виїзних заходів за межі населеного пункту. В рамках таких подорожей викладач матиме можливість у доступній формі висвітлити історичні, культурні та інші аспекти, що стосуються відвідуваних локацій.
- Проведення гостьових лекцій: Під час уроків передбачається залучення запрошених спікерів – представників туристичних агентств або готельного бізнесу. Їхній досвід та знання дозволять учням отримати практичні відомості щодо подорожей та функціонування туристичної галузі, збагачуючи навчальний процес реальним досвідом фахівців.

Віртуальні тури: Ця сучасна форма дозволяє учням зануритися у віртуальний світ подорожей, де вчитель може провести повноцінну онлайн-екскурсію або віртуальну туристичну подорож. Це дає можливість відвідати далекі місця, ознайомитися з їхньою історією та культурою без фізичного переміщення.

Проектна робота: Поділивши дітей на групи, можна запропонувати їм розробити власний туристичний маршрут. Учні можуть досліджувати, планувати та презентувати деталі подорожі за обраним маршрутом, що сприяє розвитку креативності, навичок співпраці та поглибленого розуміння логістики туризму[44].

Застосування цих форм викладання значно підвищить зацікавленість учнів до вивчення теми.

Багато вчителів звертаються до Закону України «Про туризм», оскільки він має прямі та непрямі зв'язки з викладанням. Отже, цей закон може впливати на вимоги щодо включення туристичної тематики в навчальну програму. Наприклад, він може передбачати модернізацію туристичної освіти в закладах середньої освіти та забезпечення певного рівня знань з цієї теми.

У Законі про туризм також міститься пункт, який передбачає вимоги стосовно безпеки та здоров'я туристів. При викладенні теми «Туризм» у школі важливо врахувати ці аспекти, оскільки в майбутньому вони допоможуть у плануванні туристичних екскурсій. Крім того, закон передбачає стимулювання культурного обміну та розвиток міжнародних зв'язків. Таким чином, школи можуть використовувати цей фактор для організації міжнародних обмінів, що сприятиме подальшому розширенню культурного розмаїття серед учнів [28].

Отже, закон може впливати на життя школи в різних аспектах, це включає організацію туристичних заходів, розробку навчальної програми та налагодження міжнародних зв'язків.

У цьому розділі визначено завдання уроку «Туризм»:

- Ввести в тему, пояснивши значення туризму для суспільства та економіки, особливо після війни.

- Дослідити відомі туристичні напрямки та їхню історію.
- Обговорити позитивний і негативний вплив туризму на місцеве населення.
- Стимулювати інтерес до подорожей та культурного розмаїття через вивчення нових культур і традицій.
- Збагатити словниковий запас туристичною термінологією.

Отже, вивчення туризму має значний потенціал для розвитку учнів у цьому напрямку [55].

4.3. Теоретико-методологічні засади туристичної діяльності

Використання туристичної діяльності в освітньому процесі ґрунтується на низці теоретико-методологічних засад. Дидактичні принципи навчання, такі як наочність, активність, свідомість та зв'язок теорії з практикою, знаходять свою ефективну реалізацію через безпосереднє знайомство учнів з об'єктами вивчення під час туристичних подорожей. Концепція навчання через дію (learning by doing) підкреслює важливість активного залучення учнів до пізнавального процесу, що є невід'ємною складовою туристичних заходів. Теорія інтегрованого навчання демонструє, як туристична діяльність може об'єднувати знання з різних навчальних предметів, створюючи цілісне уявлення про навколишній світ. Принципи виховання, зокрема патріотичного, екологічного та морально-етичного, реалізуються через безпосереднє сприйняття культурної спадщини, природних ландшафтів та соціального середовища.

Важливу роль відіграє краєзнавство, де туристична діяльність стає ефективним інструментом вивчення рідного краю. Зв'язок туристичної діяльності з компетентнісним підходом полягає у сприянні розвитку ключових компетентностей учнів, таких як комунікативна, соціальна, інформаційна, полікультурна та навчально-пізнавальна.

У шкільній практиці може застосовуватися різноманіття форм та видів туристичної діяльності. За тривалістю виокремлюють одноденні екскурсії (пішохідні, автобусні) та багатоденні походи й експедиції, а також навчально-тренувальні збори. За метою туристична діяльність може бути пізнавальною (історичною, краєзнавчою, мистецтвознавчою, науково-популярною), природознавчою та екологічною, спортивно-оздоровчою, культурно-мистецькою або професійно-орієнтаційною. За способом організації розрізняють організовані школою заходи, самостійні подорожі учнів під керівництвом педагогів або батьків, участь у туристичних гуртках та секціях, а також віртуальні екскурсії. Кожен вид туристичної діяльності має свій педагогічний потенціал та особливості застосування у шкільному середовищі.

Методичні аспекти організації та проведення туристичних заходів у школі включають ретельне планування, підготовку учнів до подорожі через інструктажі та ознайомлення з маршрутом, активну роль педагога як керівника та організатора пізнавальної діяльності, використання методів активізації пізнавального інтересу учнів під час подорожі (спостереження, дослідження, збір інформації), різноманітні форми підведення підсумків (обговорення, презентації, звіти) та врахування вікових особливостей учнів. Особлива увага приділяється питанням безпеки під час туристичної діяльності, включаючи страхування, медичне забезпечення та реагування на надзвичайні ситуації.

Педагогічний аналіз впливу туристичної діяльності на розвиток учнів свідчить про її позитивний вплив на різні сфери особистості. У пізнавальній сфері відбувається розширення кругозору, отримання нових знань та формування дослідницьких навичок. Фізична сфера розвивається через зміцнення здоров'я та формування навичок орієнтування. У соціально-особистісній сфері удосконалюються комунікативні навички, вміння працювати в команді, розвивається самостійність та відповідальність. Емоційно-ціннісна сфера збагачується через формування естетичних смаків та виховання любові до природи й культури. Крім того, туристична діяльність може сприяти професійній орієнтації учнів.

Досвід використання туристичної діяльності в навчальних закладах України демонструє різноманітні ефективні практики. Це діяльність туристичних гуртків, організація тематичних екскурсій у рамках навчальних предметів, реалізація краєзнавчих проектів, а також використання інноваційних форм, таких як квести та екологічні стежки. Аналіз цього досвіду дозволяє виявити успішні методи та можливі шляхи вдосконалення використання туристичної діяльності у школі.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було комплексно проаналізовано стан туристичної діяльності в Україні в умовах повномасштабного вторгнення, а також окреслено перспективні тенденції щодо впровадження туристичної тематики в освітній процес середніх шкіл. Отримані результати дозволяють сформулювати низку ключових висновків.

Одним із ключових висновків цих досліджень є те, що війна має значний негативний вплив на туристичну сферу. Це зумовлено кількома факторами: занепокоєнням щодо безпеки, порушенням роботи інфраструктури та послуг через бойові дії, а також негативним висвітленням подій у ЗМІ. У результаті, багато регіонів, які пережили війну, зіткнулися зі зниженням туристичного потоку та доходів. Вивчення впливу війни на туристичну діяльність є важливою галуззю досліджень, що має значні практичні наслідки для постраждалих від війни напрямків.

Окрім того, розвиток практик сталого туризму, що надають пріоритет збереженню навколишнього середовища та культури, може відкрити принципово нові можливості для туристичної галузі у післявоєнний період. Це не просто тренд, а філософія, яка дозволяє гармонійно поєднати економічний розвиток з відповідальним ставленням до природи та спадщини.

Завдяки активній туристичній діяльності, що базується на принципах сталості, місцеві громади зможуть отримати значну економічну вигоду. Це включає створення нових робочих місць, розвиток місцевих ремесл та послуг, а також збільшення доходів від продажу місцевої продукції. При цьому, сталий туризм дозволяє громадам зберігати свою унікальну культурну спадщину – традиції, звичаї, архітектуру – від руйнівного впливу масового туризму. Водночас, він забезпечує захист природних ресурсів, сприяючи їхньому раціональному використанню та відновленню. Таким чином, сталий туризм створює баланс між економічними вигодами та екологічною/культурною відповідальністю, що є критично важливим для довгострокового розвитку України після війни.

Активне впровадження нових технологій, зокрема VR, AR, цифрової трансформації, мобільних додатків та соцмережевого маркетингу, істотно сприятиме як просуванню нових туристичних напрямків, так і відновленню постраждалих територій у післявоєнний період.

Інноваційні технології, такі як віртуальна реальність, дадуть потенційним відвідувачам можливість детального ознайомлення з історичною, культурною та природною спадщиною регіонів, що генеруватиме туристичний інтерес та стимулюватиме розвиток галузі.

Загалом, хоча розвиток туризму в післявоєнний період буде досить складним, його можна успішно відновити та розвивати в майбутньому. Працюючи разом та впроваджуючи практики сталого й відповідального туризму, регіони, які постраждали від війни, зможуть створити світле майбутнє для своїх громад та своєї туристичної індустрії.

Політикам та всім зацікавленим сторонам у розвитку туристичної індустрії вкрай важливо ретельно враховувати всі фактори при плануванні та впровадженні туристичних стратегій у регіонах, що мають певні проблеми.

Більше того, щоб туризм дійсно сприяв довгостроковому економічному та соціальному благополуччю постраждалих регіонів, необхідно застосовувати практики сталого туризму. Це означає, що пріоритет повинен надаватися збереженню навколишнього середовища, культурному розвитку та розвитку місцевих громад. Успішний розвиток туризму в таких регіонах вимагає цілісного та спільного підходу, який бере до уваги унікальні обставини та виклики, що існують у поточній ситуації в Україні.

Туризм відіграватиме ключову роль в економічному відновленні регіонів України, які постраждали від війни. У той час як війна руйнувала і продовжує руйнувати місцеву економіку, туризм може забезпечити вкрай необхідний поштовх, створюючи робочі місця, генеруючи дохід та сприяючи культурному взаєморозумінню.

Розвиток повоєнного туризму в Україні залежить від багатьох чинників: ситуації з безпекою, політичної стабільності, розвиненості інфраструктури та

рівня інвестицій у туристичний сектор. Загалом, туризм може стати потужним інструментом для сприяння миру та економічного розвитку у регіонах, що постраждали від війни.

Попри руйнівні наслідки війни для туристичної індустрії в уражених областях, існують значні перспективи для її відновлення та розвитку. Уряди, місцеві громади та приватний сектор повинні спільно працювати над створенням сприятливого середовища для туризму. Це включає інвестиції в розвиток інфраструктури та покращення заходів безпеки.

Досвід застосування туристичної діяльності в українських навчальних закладах свідчить про різноманітні ефективні практики. Сюди належать робота туристичних гуртків, організація тематичних екскурсій у межах навчальних програм, реалізація краєзнавчих проєктів, а також використання інноваційних форм, як-от квести та екологічні стежки. Аналіз цього досвіду дозволяє виявити успішні методи та можливі шляхи вдосконалення використання туризму в шкільній освіті.

Через поточну нестабільну ситуацію в Україні, спричинену війною, формулювати конкретні висновки щодо розвитку туризму надзвичайно складно. Прогнозування подальшого розвитку є проблематичним, проте можна впевнено стверджувати, що туризм стане одним із ключових напрямків, які допоможуть країні подолати післявоєнну кризу. Це можливо за умови, що український уряд застосує ефективні маркетингові стратегії у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. (Державна служба статистики України.
URL:<http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. «Visit Ukraine in the future»: українські готелі в гарячих точках просять світ про підтримку. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://visitukraine.today/uk/blog/214/visit-ukraine-in-the-future-ukrainski-goteli-vgaryacix-tockax-prosyat-svit-pro-pidtrimku>.
4(11)-139-151 challenges. (2022) Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347>
3. How the war in Ukraine will affect European tourism. globetrender.com, 2022.
URL: <https://globetrender.com/2022/04/28/how-the-war-in-ukraine-will-affect-european-tourism>)<https://vechirniy.kyiv.ua/news/71973/>
<https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2022-roci-nadhodzheniya-doderzhbyudzhetuvid-turistichnoyi-galuzi-skorotilisya-mayzhe-na-31>
4. International tourism consolidates strong recovery amidst growing
ua.ua/ukraine/turizm-vo-vremya-voyny-kak-otdyhat-v-ukraine-etim-letom-1629651.html.)
5. UNWTO: офіційний сайт Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.unwto.org/>.
6. Адаменко М. І. Основи наукових досліджень. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 188 с.
7. Ангелко І. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної галузі в Україні. Український соціум. 2014. № 2 (49). С. 71–79.
8. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. Наукові перспективи. 2022. № 5(23). С. 168–180.
9. Барвінок Н. Вплив глобальних безпекових факторів на розвиток міжнародного туризму в Україні. Věda a perspektivy. 2022. № 4 (11). с. 139-151.
10. Бондаренко Л. А. Міжнародний туризм в Україні: проблеми та перспективи подальшого розвитку. Ефективна економіка. 2016. № 11.

11. Бордун О., Шевчук В., Монастирський В., та ін. Втрати та напрями порятунку туристичного бізнесу України в умовах війни. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2022. Випуск 62. С. 178–196.
12. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. Суми: Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
13. Велике руйнівництво: культурні втрати України під час війни. Електронний ресурс. Режим доступу: https://lb.ua/culture/2022/03/25/510869_velike_ruynivnitstvo_kulturni.html. Вип. 126 (частина І). С. 12-23.
14. Відновлення туристичних потоків: у 2021 році до України прибуло понад 3 млн іноземців (2022). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/news/33238.html>
15. Герасименко В. Г. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.
16. Гогіташвілі Г. Г., Лапін В. М. Основи охорони праці: навч. посібник 4-те вид., виправл. і доповн. Київ: Знання, 2008. 302 с.
17. Гогіташвілі Г.Г. Системи управління охороною праці. Навчальний посібник. Львів: Афіша, 2002. 320 с.
18. Гурська І. С., Герасимів З. М. Фактори розвитку туристичного бізнесу в умовах ринку. *Агросвіт*. 2019. № 20. С. 88–92. DOI: 10.32702/23066792.2019.20.88.
19. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? *liga.net*, 2022. URL: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952>.
20. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? Електронний ресурс. Режим доступу: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952>
21. Державна служба статистики України. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

22. Драмтеатр у Маріуполі і не тільки. Які пам'ятки української культури постраждали через вторгнення Росії. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://surl.li/gnugt>

23. Дяченко Л. П. Економіка туристичного бізнесу. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 224 с. Електронний ресурс. Режим доступу: https://tourlib.net/books_ukr/dyadachko24.htm.

Електронний ресурс. Режим доступу:

<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5289>.

24. Електронний ресурс. Режим доступу:

<http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22nooveu.pdf>

Електронний ресурс. Режим доступу:

<https://doi.org/https://doi.org/10.15421/112009>

Електронний ресурс. Режим доступу:

https://lb.ua/culture/2022/03/25/510869_velike_ruynivnitstvo_kulturni.html.

Електронний ресурс. Режим доступу: <https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022->

25. Загальні втрати економіки, понесені в ході війни. Київська школа економіки. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://surl.li/gnuhs>

26. Закон України «Про туризм» (стаття 24).

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>

27. Закон України «Про охорону праці». Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>

28. Зарубіна, А., Сіра, Е., Демчук, Л. (2022). Особливості туризму в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство, (41). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>

29. Зацарний В. В. Охорона праці : навч. посіб. для дистанц. навчання / В. В. Зацарний, Р. В. Сабарно : відкр. міжнар. ун-т розвитку людини "Україна". К. : Ун-т "Україна", 2006. 303 с.

30. Зейд А. Кассуха Постконфліктні туристичні ланд- шафти: між спадщиною конфлікту та гібридизацією туристичної діяльності. Open edition journals. 2019. DOI: <https://doi.org/10.4000/viatourism.3984>.

31. Каднічанський, Д., Каднічанська, М. Мілітарний туризм: проблематика термінології та класифікації. Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід: Матеріали XIV Міжнародної наукової конференції, м. Львів, 9 жовтня 2020 р. Львів, 2020. С. 132-135.
32. Калущий І. Ф., Ковальська Л. В. 2016. Розвиток туризму в умовах фінансово-економічної нестабільності та військово-політичного конфлікту в Україні. Географія і туризм. 33. С. 19-29.
33. Катаєва М. Туризм у Києві: сучасний стан та плани з відновлення сфери. *Вечірній Київ*. 27 вересня 2022 р. Електронний ресурс. Режим доступу:
34. Кириченко С. Подорожі та війна: якою буде туріндустрія після перемоги. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/21/689436/>
35. Клименюк О. В. Методологія та методи наукового дослідження: Навчальний посібник. Київ: Міленіум, 2005. 186 с.
36. Ковальська Л., Щука Г., Михайлюк А., Загнибіда Р., Ткаченко Т. (2020). Розвиток туризму припадає на епоху економіко-політичних реформ і війни в Україні. Журнал геології, географії та геоекології, 29 (1), 94-101.
37. Колесников О. В. Основи наукових досліджень. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 141 с.
38. Корчевська Л. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди. Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект: матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції, м. Чернівці, 5 травня 2022 р. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 337–341.
39. Любіцева О.О. Логістика в туризмі. Міжнародний туристичний бізнес і логістика в туризмі: навч.посіб. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. 533 с.
40. Магдик Н. Туризм під час війни: як відпочивати в Україні цього літа. 2022. URL: <https://ukraine.segodnya>.
41. Мірела, М. Геополітичні аспекти розвитку міжнародного туризму в Україні. Геополітика України: історія і сучасність. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ»,

2016. Вип. 2 (17). С. 257-273. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/22537>.

42. Місце краєзнавства та туризму в системі шкільної освіти в Україні. URL: <https://buklib.net/books/23758/>

43. Моца, А., Шевчук, С., & Серeda, Н. (2022). Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. Економіка та суспільство, (41). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>

44. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

45. Носирєв О., Деділова Т., Токар І. Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. Соціально-економічні проблеми і держава. 2022. Вип. 1(26). С. 55–68.

46. Паньків Н. Є. Характеристика потенціалу екотуризму України в умовах війни. Креативний простір в Україні та світі: кол. моногр. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2022. С. 154–162.

47. Парфінєнко А. Ю. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2015.

48. Пістун І. П., Березовецький А. П., Тимочко В.О., Городецький І. М. Охорона праці (гігієна праці та виробнича санітарія): навч. посібн. / за ред. І.П. Пістуна. Львів: Тріада плюс, 2017. Ч. I. 620 с.

49. Пістун І. П., Тимочко В.О., Городецький І. М., Березовецький А. П. Охорона праці (гігієна праці та виробнича санітарія) : навчальний посібник, за Львів: Тріада плюс, 2015. Ч. II. 224 с.

50. Плотнікова М. Ф., Якобчук В. П., Ходаківський Є. І., Войтенко А. Б., Колеснікова М. С. Державна політика реалізації туристичного потенціалу України. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 3. С. 102–112.

51. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну: історичний контекст. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://uinp.gov.ua/aktualni-temy/povnomasshtabne-vtorgnennya-rosiyi-v-ukrayinu-istorychnyy-kontekst>

52. Прищеп Д. А. Вплив війни на розвиток туристичної діяльності в Україні. Кваліфікаційна робота за спеціальністю 242 Туризм. Львів: ЛНУП, 2023. 65 с.
53. Про роботу Українського культурного фонду під час війни – 10й випуск дайджесту «Хроніки культурного фронту». Електронний ресурс. Режим доступу: https://ucf.in.ua/news/16_04_2022
54. Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : економічні науки. 2022. Випуск 46. С. 11–15.
55. Романів П.В., Жук І.З. Основи туризму: Навчальнометодичні матеріали.— Львів, 2013. - 65 с.
56. Романова А. А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. Modern Economics. 2018. № 9. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V9\(2018\)-12](https://doi.org/10.31521/modecon.V9(2018)-12).
57. Сак Т., Більо І., Ткачук Ю. Еколого-економічні наслідки російсько-української війни. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-6>
58. Сучасні педагогічні технології на уроках географії. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/29468/1/87.pdf>.
59. Тараненко Г. Г. Розвиток туризму в сучасних умовах: реалії та перспективи. Ефективна економіка. 2022. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.1.90>
60. Тимочко В.О., Березовецький А.П. та ін., Безпека життєдіяльності та охорона праці. Практикум. навч. посібн. Львів: СПОЛОМ, 2022. 376 с.
61. Туристичний барометр України. Київ. 2020. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-2020.pdf>
62. Туристичний барометр України. Київ. 2020. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-2020.pdf>.

63. У 2022 році надходження до держбюджету від туристичної галузі скоротилися майже на 31%. Електронний ресурс. Режим доступу:

64. Україна, Литва та Польща розпочали працювати над оцифруванням культурної спадщини України. Електронний ресурс. Режим доступу:
<http://surl.li/gnuho>

65. Українці створили 3D-тури зруйнованими Бучею, Бородянкою, Ірпенем та іншими містами Київщини. Електронний ресурс. Режим доступу:
<https://visitukraine.today/uk/blog/425/ukrainci-stvorili-3d-turi>

66. Чорний О. Найкращі часи – попереду. Що відбувається з туризмом в Україні під час війни. Електронний ресурс. Режим доступу:
<https://www.rbc.ua/ukr/travel/samye-rkie-vremena-vpered-i-proishodit-turizmom-1657645856.html>

67. Ширкова А.О., Погасій С.О. Вплив війни в Україні на туризм: аналіз наслідків та нові функції туризму Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні тенденції розвитку індустрії туризму та гостинності: глобальні виклики» (м. Харків, 15 квітня 2024 р.). Харків: ХНУМГ імені О.М. Бекетова, 2024. 342 с. С.34-36.

68. Як виглядає туризм під час війни. Електронний ресурс. Режим доступу:
https://zaxid.net/statti_tag50974

69. Як війна в Україні вплинула на європейський туризм? Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.tourism.gov.ua/blog/yak-viyna-vukrayini-vplinu-la-na-ievropeyskiy-turizm> .

70. Як війна змінить мандрівки Україною після перемоги над ворогом. Електронний ресурс. Режим доступу:
<https://www.rbc.ua/ukr/travel/novayastranitsa-voyna-izmenit-puteshestviya-1649942226.html>.